

І. А. ГОРОДЕЦЬКА, І. В. ГЕСЦЬ

СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

І. А. ГОРОДЕЦЬКА, І. В. ГЕЄЦЬ

СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

Ніжин – 2023

УДК 347.6
Г70

Рекомендовано до друку Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(НДУ ім. М. Гоголя)
Протокол № 6 від 30.11.2023 р.

Рецензенти:

Кубрак Ю. І. – адвокат;

Ларченко М. О. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри політології, права та філософії Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Городецька І. А., Геєць І. В.

Г70 Сімейне право України: навч.-метод. посіб. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. – 70 с.

Посібник підготовлено відповідно до навчальної програми дисципліни «Сімейне право України», пропонує студентам план вивчення предмету, надає їм можливість ознайомитися з основними проблемами курсу, навчальною літературою та вдосконалити свій кваліфікаційний рівень.

Розрахований для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форми навчання спеціальності 081 Право Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

УДК 347.6

© І. А. Городецька, І. В. Геєць
© НДУ ім. М. Гоголя

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ:

«СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів - 3,5	Галузь знань 08 Право (шифр і назва)	Нормативна частина циклу	
	Найменування спеціальності 081 Право (шифр і назва)		
Розділів - 3	Спеціальність (професійне спрямування):	Рік підготовки:	
Індивідуальне науково-дослідне завдання: реферат, презентація		4-й	4-й
Загальна кількість годин - 115		Семестр	
		7 -й	7 -й
		Лекції	
		20 год.	
		Практичні, семінарські	
		16 год.	
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		69 год.	
		Індивідуальні завдання:	
		Вид контролю: екзамен	

ПЕРЕДМОВА

Сімейне право України є однією з важливих навчальних дисциплін приватноправового циклу, яка передбачає вивчення складного комплексу теоретичних положень та інститутів, значного масиву нормативно-правових актів, що містять норми сімейного права та регулюють особисті немайнові й майнові відносини, що виникають між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї на підставі укладення шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Навчальна дисципліна «Сімейне право України» в системі вищої освіти належить до нормативного блоку дисциплін циклу професійної й практичної підготовки студентів галузі знань 08 Право, спеціальності 081 Право.

Мета дисципліни – одержання студентами знань із теоретичних питань сімейного права; вивчення основних правових інститутів сімейного права та питань правового регулювання сімейних відносин; отримання навиків роботи в процесі застосування норм сімейного права.

Завдання дисципліни – формування у студентів практичних навичок щодо самостійного розв'язання проблем, пов'язаних із реалізацією норм сімейного законодавства; опанування та засвоєння студентами теоретичних знань щодо основних понять, принципів та інститутів сімейного права, об'єктивних закономірностей їх розвитку; вироблення у студентів уміння застосовувати у практичній діяльності набуті знання і норми сімейного права.

По закінченню вивчення навчальної дисципліни студенти **повинні знати:**

- ❖ базовий фактичний матеріал навчальної дисципліни;
- ❖ специфічні особливості, логічну структуру дисципліни, специфіку відносин, що регулюються нормами даної галузі права;
- ❖ сутність і основні категорії галузі сімейного права;
- ❖ основні теоретико-правові положення сімейного права;
- ❖ співвідношення сімейного права з іншими структурними елементами права України;
- ❖ предмет і метод сімейного права;
- ❖ сімейне законодавство: його структуру, зміст законодавчих актів; співвідношення галузевого та комплексного законодавства, застосування за аналогією;
- ❖ правовідносини подружжя;
- ❖ правовідносини батьків і дітей;
- ❖ правовідносини інших членів сім'ї та родичів;
- ❖ форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування;
- ❖ правове регулювання сімейних відносин за участю іноземців та осіб без громадянства.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **вміти:**

- ❖ тлумачити чинне сімейне законодавство України;
- ❖ правильно застосовувати норми сімейного права;

- ❖ аналізувати юридичні факти, як підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин;
- ❖ давати визначення основних категорій сімейного права;
- ❖ володіти та користуватись науковою термінологією;
- ❖ використовувати отримані знання в подальшій професійній діяльності;
- ❖ аналізувати нетрадиційні точки зору, що носять дискусійний характер і робити власні висновки;
- ❖ використовувати різні джерела знань, самостійно добувати і критично аналізувати інформацію;
- ❖ використовувати отримані знання в подальшій професійній діяльності;
- ❖ аналізувати нетрадиційні точки зору, що носять дискусійний характер і робити власні висновки;
- ❖ використовувати різні джерела знань, самостійно добувати і критично аналізувати інформацію;
- ❖ чітко висловлювати і аргументовано захищати власну точку зору, толерантно ставитися до інших думок.

Навчальна дисципліна «Сімейне право України» вивчається студентами Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної та заочної форми навчання спеціальності 081 Право.

Зміст і принципи побудови навчального курсу реалізуються шляхом лекцій, семінарських занять та самостійної роботи студентів.

Система **поточного контролю** включає:

- 1) робота студентів на семінарських заняттях;
- 2) тести (бліц-опитування) по закінченню змістових модулів;
- 3) співбесіди, контрольні завдання і запитання;
- 4) виконання індивідуальних науково-дослідних завдань.

Формою **підсумкового контролю** є *екзамен*.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Тема 1. Поняття сімейного права. Сімейне законодавство.

Проблема визначення місця сімейного права в системі права.

Предмет сімейного права. Метод сімейного права. Основні засади (принципи) сімейного права.

Конституція України в системі джерел сімейного законодавства. Сімейний кодекс України – основне джерело сімейного законодавства України.

Закони та інші нормативно-правові акти в системі сімейного законодавства. Цивільний кодекс України в системі сімейного законодавства. Договір як джерело сімейно-правових норм.

Звичаї як джерело сімейно-правових норм.

Міжнародні договори України в системі сімейного законодавства. Норми сімейного права іноземних держав у системі сімейного законодавства України.

Тема 2. Сімейні правовідносини.

Поняття та види сімейних правовідносин. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин.

Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків.

Захист сімейних прав та інтересів.

Строки у сімейному праві України.

Розділ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ МІЖ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї

Тема 3. Шлюб.

Поняття шлюбу та його правова природа. Умови укладення шлюбу. Порядок вступу до шлюбу. Державна реєстрація шлюбу та її правове значення. Недійсність шлюбу. Визнання шлюбу неукладеним. Поняття та підстави припинення шлюбу. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання. Правові наслідки розірвання шлюбу. Режим окремого проживання подружжя.

Тема 4. Права та обов'язки подружжя.

Особисті немайнові правовідносини подружжя. Загальна характеристика особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. Види особистих немайнових прав і обов'язків подружжя. Майнові правовідносини подружжя. Загальна характеристика майнових правовідносин подружжя. Правовий режим роздільного майна подружжя. Правовий режим спільного майна подружжя. Поділ спільного майна подружжя. Договірний режим майна подружжя. Шлюбний договір. Права та обов'язки подружжя щодо утримання.

Тема 5. Визначення походження дітей.

Загальні підстави виникнення прав і обов'язків батьків і дітей. Визначення походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою. Оспорювання батьківства, материнства.

Тема 6. Правовідносини батьків та дітей.

Особисті немайнові правовідносини батьків та дітей. Майнові правовідносини батьків та дітей. Правовідносини батьків та дітей з приводу майна. Аліментні правовідносини батьків та дітей. Обов'язок батьків утримувати дитину. Стягнення аліментів за минулий час і заборгованості за аліментами. Обов'язок батьків утримувати повнолітніх дітей та його виконання. Припинення обов'язку батьків утримувати дитину. Обов'язок повнолітніх дітей утримувати батьків та його виконання.

Тема 7. Правовідносини інших членів сім'ї та родичів.

Особисті немайнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів. Майнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів.

Розділ 3. ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Тема 8. Усиновлення.

Поняття та сутність усиновлення. Умови, порядок та правові наслідки усиновлення. Визнання усиновлення недійсним. Скасування усиновлення. Позбавлення усиновлювача батьківських прав.

Тема 9. Опіка та піклування над дітьми.

Поняття і значення опіки та піклування над дітьми. Встановлення опіки та піклування над дітьми. Права дитини, над якою встановлено опіку або піклування. Права та обов'язки опікунів та піклувальників. Припинення опіки та піклування над дітьми. Звільнення опікуна та піклувальника дитини від їх обов'язків.

Тема 10. Патронат над дітьми.

Поняття патронату над дітьми та його відмінність від інших форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Підстави виникнення та припинення патронату над дітьми. Договір про патронат. Припинення патронату над дітьми.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назва теми	Аудиторна робота (год.)	Самостійна робота (год.)
Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА			
1	Тема 1. Поняття сімейного права. Сімейне законодавство	2/2	6
2	Тема 2. Сімейні правовідносини	2/2	8
Разом за Р1		4/4	14
Розділ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ МІЖ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї			
3	Тема 3. Шлюб	2/2	8
4	Тема 4. Права та обов'язки подружжя	2/2	8
5	Тема 5. Визначення походження дітей	2/2	8
6	Тема 6. Правовідносини батьків та дітей	2/1	8
7	Тема 7. Правовідносини інших членів сім'ї та родичів	2/1	8
Разом за Р2		10/8	40
Розділ 3. ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ			
8	Тема 8. Усиновлення	2/2	5
9	Тема 9. Опіка та піклування над дітьми	2/1	8
10	Тема 10. Патронат над дітьми	2/1	5
Разом за Р3		6/4	15
Всього		20/16	69

ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СІМЕЙНОГО ПРАВА		
1	Тема 1. Поняття сімейного права. Сімейне законодавство	2
2	Тема 2. Сімейні правовідносини	2
Розділ 2. ПРАВОВІДНОСИНИ МІЖ ЧЛЕНАМИ СІМ'Ї		
3	Тема 3. Шлюб	2
4	Тема 4. Права та обов'язки подружжя	2
5	Тема 5. Визначення походження дітей	2
6	Тема 6. Правовідносини батьків та дітей	1
7	Тема 7. Правовідносини інших членів сім'ї та родичів	1
Розділ 3. ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ		
8	Тема 8. Усиновлення	2
9	Тема 9. Опіка та піклування над дітьми	1
10	Тема 10. Патронат над дітьми	1

ТЕМА 1. Поняття сімейного права. Сімейне законодавство

Зміст семінарського заняття

1. Предмет сімейного права.
2. Метод сімейного права.
3. Основні засади (принципи) сімейного права.
4. Сімейне законодавство: загальна характеристика.
5. Сімейний кодекс України – основне джерело сімейного законодавства України.
6. Закони та інші нормативно-правові акти в системі сімейного законодавства.
7. Цивільний кодекс України в системі сімейного законодавства. Договір як джерело сімейно-правових норм.
8. Звичаї як джерело сімейно-правових норм.
9. Міжнародні договори України в системі сімейного законодавства.

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; ІР: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Чим визначається зміст предмета сімейного права?
- Які методи застосовуються при регулюванні сімейних відносин?
- Дайте визначення принципів сімейного права.
- Охарактеризуйте принципи сімейного права.
- Що таке сімейне законодавство?
- Що таке суб'єктивне сімейне право?

Методичні вказівки до вивчення теми:

Під час вивчення теми необхідно звернути увагу на питання про природу сімейно-правових норм і їх місце в системі права. Треба також з'ясувати коло суспільних відносин, що складають предмет правового регулювання сімейного права та дати їм правову характеристику.

ТЕМА 2. Сімейні правовідносини

Зміст семінарського заняття

1. Поняття та види сімейних правовідносин.
2. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин.
3. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків.
4. Захист сімейних прав та інтересів.
5. Строки у сімейному праві України.

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; ІР: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Що таке сімейні відносини?
- Які види сімейних правовідносин ви знаєте?
- Що таке суб'єктивне сімейне право?
- У чому полягає здійснення сімейних прав?
- Що таке суб'єктивний сімейний обов'язок?
- Наведіть форми захисту сімейних прав.

Методичні вказівки до вивчення теми:

Під час вивчення теми необхідно звернути увагу на питання структури сімейних правовідносин, охарактеризувати їх види. Треба також з'ясувати коло юридичних фактів, на підставі яких виникають, змінюються та припиняються сімейні правовідносини. Звернути увагу на особливості здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків. При вивченні поняття сім'ї варто приділити увагу ознакам сім'ї, особливо такій, як спільне проживання, з'ясувавши її обов'язковість при визнанні сім'єю подружжя.

ТЕМА 3. Шлюб

Зміст семінарського заняття

1. Поняття шлюбу, умови і порядок його укладення.
2. Підстави і порядок розірвання шлюбу.
3. Визнання шлюбу недійсним.
4. Правові наслідки недійсності шлюбу.

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; ІР: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Наведіть визначення поняття шлюб.
- Які ознаки шлюбу?
- Що таке умови укладення шлюбу?
- Які ви знаєте позитивні умови укладення шлюбу?
- Наведіть негативні умови укладення шлюбу.
- Що таке заручини?
- Які юридичні наслідки заручин?
- Який порядок укладення шлюбу?
- Які органи реєструють укладення шлюбу?
- Наведіть обставини, які слугують підставами для визнання шлюбу недійсним.
- Який порядок визнання шлюбу недійсним?
- Наведіть поняття та підстави припинення шлюбу.
- Який порядок припинення шлюбу внаслідок його розірвання?
- Які органи здійснюють припинення шлюбу через його розірвання?

Методичні вказівки до вивчення теми:

Під час вивчення теми необхідно звернути увагу на питання про умови укладення шлюбу, з'ясувавши які з них є позитивними, а які негативними. При цьому серед негативних умов варто виділити такі заборони, які є абсолютними і відносними. Треба також з'ясувати правові наслідки заручин, звернувши увагу на те, що сам по собі факт заручин не створює у наречених обов'язку вступу до шлюбу, а породжує інші правові наслідки. При вивченні питання про припинення шлюбу необхідно з'ясувати порядок розірвання шлюбу державними органами реєстрації актів цивільного стану та порядок розірвання шлюбу судом.

ТЕМА 4. Права та обов'язки подружжя

Зміст семінарського заняття

1. Особисті немайнові правовідносини подружжя. Загальна характеристика особистих немайнових прав та обов'язків подружжя.
2. Види особистих немайнових прав і обов'язків подружжя.
3. Майнові правовідносини подружжя. Загальна характеристика майнових правовідносин подружжя.
4. Правовий режим роздільного майна подружжя.
5. Правовий режим спільного майна подружжя. Поділ спільного майна подружжя.
6. Договірний режим майна подружжя.
7. Шлюбний договір.
8. Права та обов'язки подружжя щодо утримання.

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; ІР: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Дайте визначення особистих немайнових правовідносин подружжя.
- Які особисті немайнові права подружжя ви знаєте?
- Наведіть поняття майнових правовідносин подружжя.
- Які види майнових правовідносин подружжя?
- Яке майно належить чоловіку, дружині на праві особистої приватної власності?
- Який режим роздільного майна подружжя?
- Який режим змішаного майна?
- Яке майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності?
- У чому сутність правового режиму спільного майна подружжя?
- Який порядок поділу спільного майна подружжя?
- У чому полягає договірний режим майна подружжя?
- Наведіть поняття шлюбного договору.
- Яка форма та зміст шлюбного договору?

Методичні вказівки до вивчення теми:

Під час вивчення теми необхідно звернути увагу на те, що в науковій літературі права та обов'язки подружжя розмежовуються на особисті немайнові та майнові права та обов'язки подружжя. При цьому детального врегулювання здобули майнові права та обов'язки. Тому, розглядаючи це питання треба розмежовувати правові режими роздільного та спільного майна подружжя. Крім того варто звернути увагу на режим так званого «змішаного майна» подружжя. При вивченні питання про шлюбний договір необхідно визначити його форму, суб'єктів, дію у часі, строк дії та предмет.

ТЕМА 5. Визначення походження дітей

Зміст семінарського заняття

1. Загальні підстави виникнення прав і обов'язків батьків і дітей.
2. Визначення походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою.
3. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою.
Оспорювання батьківства, материнства.

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; ІР: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Наведіть загальні підстави виникнення прав і обов'язків батьків і дітей.
- Який порядок визначення походження дитини?
- Як визначається походження дитини від батьків, що перебувають у шлюбі між собою?
- Які правила визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою?
- Який порядок реєстрації народження дитини?
- Який порядок визначення прізвища, імені, по батькові та громадянства дитини?
- Наведіть визначення поняття оспорювання батьківства (материнства).
- Хто має право на оспорювання батьківства (материнства)?

Методичні вказівки до вивчення теми:

Під час вивчення теми необхідно звернути увагу на питання про походження дитини, оскільки встановлення факту походження дитини від конкретних чоловіка та жінки залежить від того чи перебувають батьки дитини у шлюбі між собою чи ні. При цьому необхідно запам'ятати, що факт перебування чи неперехування у шлюбі батьків дитини ніяк не відображається на обсязі прав та обов'язків дітей та батьків. Треба також з'ясувати порядок та правові наслідки визначення походження дитини а також визначення прізвища,

імені, по батькові та громадянства дитини. При вивченні питання про оспорювання батьківства (материнства) необхідно звернути увагу на межі оспорювання батьківства (материнства) та коло осіб, які мають право оспорювати батьківство (материнство).

ТЕМА 6. Правовідносини батьків та дітей

Зміст семінарського заняття

1. Особисті немайнові правовідносини батьків та дітей.
2. Позбавлення батьківських прав.
3. Майнові правовідносини батьків та дітей.
4. Обов'язок матері, батька утримувати дитину та його виконання.

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; ІР: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Наведіть особисті немайнові права та обов'язки батьків та дітей.
- Якими нормативно-правовими актами закріплюються права дітей?
- Дайте характеристику особистим немайновим правам та обов'язкам батьків та дітей.
- Які групи майнових правовідносин батьків та дітей ви знаєте?
- Що таке аліментні правовідносини батьків та дітей?
- Який порядок сплати аліментів?
- Який порядок стягнення аліментів за минулий час?
- У чому полягає зміст обов'язку батьків утримувати повнолітніх дітей?
- У чому полягає зміст обов'язку повнолітніх дітей утримувати батьків?
- Коли припиняється обов'язок батьків утримувати дитину?

Методичні вказівки до вивчення теми:

Під час вивчення теми необхідно звернути увагу на розмежування прав та обов'язків батьків та дітей на особисті немайнові та майнові. При цьому варто детальніше розглянути саме аліментні зобов'язання батьків та дітей. Треба також з'ясувати момент виникнення аліментного обов'язку, порядок його виконання та момент припинення. При вивченні питання про правовідносини батьків та дітей з приводу майна, треба окремо розглянути таку групу правовідносин, як ті, що виникають між батьками та дітьми стосовно належного їм майна.

ТЕМА 7. Правовідносини інших членів сім'ї та родичів

Зміст семінарського заняття

1. Особисті немайнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів.
2. Майнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів.

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; ІР: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Наведіть перелік особистих немайнових прав та обов'язків інших членів сім'ї та родичів.
- Якими нормативно-правовими актами закріплюються права інших членів сім'ї та родичів?
- Дайте характеристику особистим немайновим правам та обов'язкам інших членів сім'ї та родичів.
- Які групи майнових правовідносин інших членів сім'ї та родичів ви знаєте?

Методичні вказівки до вивчення теми:

Під час вивчення теми необхідно звернути увагу на розмежування прав та обов'язків інших членів сім'ї та родичів на особисті немайнові та майнові. При вивченні питання треба окремо розглянути перелік особистих немайнових прав та обов'язків інших членів сім'ї та родичів, а саме: право баби, діда, прабаби, прадіда на виховання онуків, правнуків; права братів та сестер на спілкування; право мачухи, вітчима брати участь у вихованні пасинка, падчерки; обов'язок особи піклуватися про бабу, діда, прабабу, прадіда, а також про того, з ким вона проживала однією сім'єю; права родичів на захист дітей. При вивченні питання також треба охарактеризувати правовідносини інших членів сім'ї та родичів з приводу майна.

ТЕМА 8. Усиновлення

Зміст семінарського заняття

1. Поняття та сутність усиновлення.
2. Умови, порядок та правові наслідки усиновлення.
3. Визнання усиновлення недійсним.
4. Скасування усиновлення.
5. Позбавлення усиновлювача батьківських прав.

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; ІР: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Наведіть визначення поняття усиновлення.
- Який порядок передачі дітей на усиновлення?
- Хто може бути усиновлювачем?
- Який порядок усиновлення дітей громадянами України?
- Назвіть умови за яких може бути здійснено усиновлення.
- Які права та обов'язки усиновителів та усиновлених?

- Які правові наслідки усиновлення?
- Який орган здійснює визнання усиновлення недійсним?
- Які умови і порядок визнання усиновлення недійсним?
- Які умови і порядок скасування усиновлення?
- Які наслідки скасування усиновлення або визнання його недійсним?

Методичні вказівки до вивчення теми:

Вивчення цієї теми передбачає визначення поняття усиновлення, з'ясування його сутності та правових наслідків. При цьому студентам необхідно звернути увагу на умови усиновлення, вимоги, що заявляються до осіб, які бажають усиновити дитину. Треба також з'ясувати кому належить переважне право на усиновлення дитини. Крім того, потребує вивчення питання про усиновлення повнолітніх осіб. При вивченні питання про визнання усиновлення недійсним та скасування усиновлення особливу увагу варто звернути на правові наслідки таких дій.

ТЕМА 9. Опіка та піклування над дітьми

Зміст семінарського заняття

1. Поняття опіки та піклування над дітьми.
2. Встановлення опіки та піклування над дітьми.
3. Права та обов'язки опікунів та піклувальників.
4. Припинення опіки та піклування над дітьми.

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; IP: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Наведіть визначення поняття опіки над дітьми.
- Який порядок встановлення опіки та піклування над дітьми?
- Які права опікунів та піклувальників?
- Які обов'язки опікунів та піклувальників?
- Хто не може бути опікуном?
- Назвіть підстави припинення опіки та піклування над дітьми.
- Як припиняється опіка та піклування над дітьми?

Методичні вказівки до вивчення теми:

Вивчення цієї теми передбачає визначення поняття опіки та піклування, з'ясування його сутності та правових наслідків. При цьому студентам необхідно звернути увагу на умови встановлення та припинення опіки та піклування над дітьми. Крім того, потребує вивчення питання про права та обов'язки опікунів та піклувальників.

ТЕМА 10. Патронат над дітьми

Зміст семінарського заняття

1. Поняття патронату над дітьми та його відмінність від інших форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.
2. Підстави виникнення та припинення патронату над дітьми.
3. Договір про патронат.
4. Припинення патронату над дітьми

Список рекомендованої літератури: [I: 1 – 6; 18; 20; II: 3; НА: 1– 6; ІР: 1 – 8; ББР: 1 – 11]

Контрольні питання до заняття:

- Наведіть визначення поняття патронат над дітьми.
- Який фактичний склад виникнення патронату над дітьми?
- Хто такі патронатні вихователі?
- Хто не може бути патронатним вихователем?
- Наведіть визначення договору про патронат.
- Що є предметом договору про патронат?
- Хто є сторонами договору про патронат?
- Який зміст договору про патронат?
- Як припиняється патронат над дітьми?

Методичні вказівки до вивчення теми:

Вивчення цієї теми передбачає визначення поняття патронату над дітьми, з'ясування його сутності та відмінності від інших форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. При цьому студентам необхідно звернути увагу на підстави виникнення патронату над дітьми, фактичний склад виникнення патронату над дітьми, вимоги, що заявляються до осіб, які бажають бути патронатними вихователями. Треба також з'ясувати правову природу договору про патронат, визначивши його предмет, зміст та сторін. При вивченні питання про припинення патронату над дітьми необхідно з'ясувати випадки дострокового його припинення.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Зміст і принципи побудови навчальної дисципліни реалізуються шляхом лекцій, семінарських занять, а також самостійної роботи студентів. **Самостійна робота** – це особлива форма навчальної діяльності, спрямована на формування самостійності студентів і засвоєння ними сукупності знань, умінь і навичок.

Основним **змістом** цього виду роботи є вивчення нормативно-правової бази, студіювання основної та додаткової навчальної літератури, аналіз довідникових видань; проведення консультацій із найбільш складних питань з дисципліни; самостійний підбір літератури з теми і на її основі написання рефератів, підготовка повідомлень; опрацювання робіт різних авторів з однієї проблеми та висвітлення дискусійних питань. Викладач не обмежується у виборі інших завдань для самостійної роботи за умови відповідності змісту завдання навчальній програмі з дисципліни.

Успішне виконання завдань самостійної роботи можливе за умови наявності у студентів певних **умінь та навичок**: пошук інформації за допомогою різних джерел (робота в бібліотеці, Інтернет); уміння працювати з текстом (складати план, конспект, готувати реферат, повідомлення, словник юридичних термінів); обробка інформації, що потребує вміння узагальнювати, робити висновки, вести записи прочитаного; проводити аналіз навчального матеріалу і нормативно-правових актів.

Навчальний матеріал дисципліни, передбачений навчальним планом для засвоєння студентами в процесі самостійної роботи, виноситься на поточний та підсумковий контроль поряд з навчальним матеріалом, який опрацюється на заняттях.

Перелік питань для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет регулювання сімейного права.	1
2	Методи правового регулювання сімейного права.	1
3	Поняття та види сімейних правовідносин.	2
4	Поняття та ознаки сім'ї.	1
5	Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків.	2
6	Захист сімейних прав та інтересів.	2
7	Поняття та правова природа шлюбу.	1
8	Умови укладення шлюбу. Перешкоди до укладення шлюбу.	2
9	Порядок укладення шлюбу.	2

10	Недійсність шлюбу.	2
11	Поняття та підстави припинення шлюбу.	2
12	Припинення шлюбу внаслідок його розірвання: порядок та правові наслідки.	2
13	Особисті немайнові права та обов'язки подружжя.	2
14	Загальна характеристика майнових прав та обов'язків подружжя.	2
15	Правовий режим роздільного майна подружжя.	2
16	Правовий режим спільного майна подружжя.	1
17	Поділ спільного майна подружжя.	1
18	Шлюбний договір.	2
19	Поняття батьківських прав та обов'язків, підстави їх виникнення.	2
20	Порядок встановлення походження дитини.	2
21	Порядок реєстрації народження дитини та визначення прізвища, імені, по батькові та громадянства дітей.	2
22	Оспорювання батьківства, материнства.	2
23	Особисті немайнові правовідносини батьків та дітей.	2
24	Правовідносини батьків та дітей з приводу майна.	1
25	Аліментні правовідносини батьків та дітей.	1
26	Особисті немайнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів.	1
27	Майнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів.	2
28	Поняття та сутність усиновлення.	2
29	Умови порядок та правові наслідки усиновлення.	2
30	Умови і порядок визнання усиновлення недійсним.	2
31	Порядок та правові наслідки скасування усиновлення.	2
32	Поняття і значення опіки та піклування над дітьми.	2
33	Встановлення опіки та піклування над дітьми.	2
34	Права дитини, над якою встановлено опіку або піклування.	2
35	Права та обов'язки опікунів та піклувальників.	1
36	Припинення опіки та піклування над дітьми.	1
37	Поняття патронату над дітьми.	1
38	Підстави виникнення та припинення патронату над дітьми.	2
39	Договір про патронат.	2
40	Джерела сімейного права	2
	Разом	69

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Навчальний проект повинен бути присвячений одній із тем чи проблем курсу і ставити за мету її самостійне поглиблене вивчення та використання отриманих знань для професійних або суспільних потреб. Виконання творчого проекту вимагатиме від студента чи групи студентів реалізації особистих здібностей (літературних, мистецьких, технічних) та спеціальних навичок (робота з комп'ютером, аудіо- та відеоапаратурою, громадська комунікація тощо). Груповий проект вимагає чіткого розподілу функцій учасників та їх тісної кооперації.

Критерії оцінки навчального проекту:

1. оригінальність ідеї;
2. самостійність розробки і виконання;
3. змістовність, наукова обґрунтованість;
4. якість виконання;
5. практична цінність;
6. чітке обґрунтування функцій учасників.

Варіанти навчальних проектів:

1. реферат;
2. електронний підручник;
3. веб-сайт (макет);
4. підбірка наукових статей та інших матеріалів (в тому числі електронних);
5. презентація.

Тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань (проектів)

1. Робота Ф. Енгельса "Походження сім'ї, приватної власності і держави". Первісні форми сім'ї та шлюбу за часів родового устрою.
2. Загальна характеристика парної та моногамної сім'ї.
3. Історичний розвиток законодавства про шлюб та сім'ю (з 1917 до 60-х рр.).
4. Розвиток сімейного законодавства про шлюб та сім'ю в 1967-70-х рр. Кодекс про шлюб та сім'ю України 1969 р.
5. Правове значення постанов Пленуму Верховного Суду України у справах про шлюб та сім'ю.
6. Особливості сімейного права як окремої галузі права її місце в системі права України.
7. Взаємозв'язок сімейного права з іншими галузями права.
8. Предмет і метод сімейного права.
9. Принципи та система сімейного права.
10. Поняття, види та підстави виникнення сімейних правовідносин.
11. Родство і свояцтво у сімейному праві України.
12. Суб'єктивні сімейні права і обов'язки.
13. Строки і позовна давність у сімейному праві України.
14. Поняття шлюбу та його ознаки.
15. Умови та порядок укладення шлюбу.

16. Перешкоди до укладення шлюбу.
17. Шлюбний договір.
18. Поняття, способи, підстави припинення шлюбу.
19. Припинення шлюбу зі смертю одного з подружжя (оголошення його померлим).
20. Розірвання шлюбу в органах РАЦСу.
21. Розірвання шлюбу в судовому порядку.
22. Підстави, порядок та юридичні наслідки визнання шлюбу недійсним.
23. Загальна характеристика та особливості особистих немайнових правовідносин подружжя (чоловіка і дружини).
24. Види майнових прав і обов'язків подружжя. Правовий режим майна подружжя.
25. Договірний режим майна подружжя (майно у шлюбному договорі).
26. Порядок і способи поділу майна подружжя.
27. Права і обов'язки подружжя по взаємному утриманню (умови, розмір аліментів, підстави звільнення від обов'язку по утриманню іншого з подружжя).
28. Підстави виникнення правовідносин батьків і дітей.
29. Встановлення походження дітей (способи, порядок, оформлення).
30. Права батьків і дітей на майно одне одного.
31. Обов'язки батьків і дітей по утриманню.
32. Аліментні зобов'язання батьків по утриманню неповнолітніх дітей (умови, розмір, порядок і підстави зміни розміру аліментів).
33. Обов'язки батьків по утриманню повнолітніх непрацездатних дітей.
34. Зобов'язання дітей по утриманню непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги (умови, порядок, розмір утримання).
35. Зобов'язання інших членів сім'ї та родичів по утриманню неповнолітніх.
36. Зобов'язання інших членів сім'ї та родичів по утриманню повнолітніх непрацездатних осіб.
37. Поняття і правове регулювання усиновлення (удочеріння) в Україні
38. Умови усиновлення за законодавством України.
39. Порядок усиновлення дітей в Україні.
40. Особливості усиновлення дітей іноземними громадянами.
41. Визнання усиновлення недійсним: поняття, підстави, правові наслідки.
42. Скасування усиновлення: поняття, підстави, правові наслідки.
43. Поняття опіки та піклування за законодавством України.
44. Порядок встановлення опіки та піклування.
45. Опіка і піклування, ускладнені іноземним елементом.
46. Система органів реєстрації актів цивільного стану та їх компетенція.
47. Загальні правила реєстрації актів громадянського стану.
48. Реєстрація народження.
49. Реєстрація смерті.
50. Реєстрація встановлення батьківства.
51. Порядок і реєстрація зміни імені, по батькові і прізвища громадянина.

52. Укладення шлюбів громадян України з іноземними громадянами та іноземних громадян між собою в Україні.
53. Порядок розірвання шлюбів громадян України з іноземними громадянами та шлюбів іноземних громадян між собою в Україні.
54. Реєстрація актів громадянського стану громадян України, що проживають поза її межами.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЗАВДАНЬ (РЕФЕРАТИВ)

Написання студентами рефератів є видом виконання студентами індивідуального науково-дослідного завдання. Головна мета рефератів – навчити самостійно працювати з правовими джерелами (документами), науковою літературою, монографіями, аналізувати та порівнювати нормативні документи, висловлювати свою точку зору логічно і послідовно та робити науково обґрунтовані висновки.

Підготовка реферату включає в себе наступні етапи:

- 1) вибір теми;
- 2) підбір і вивчення спеціальної літератури та нормативно-правових актів;
- 3) складання плану реферату;
- 4) викладення змісту теми;
- 5) оформлення реферату;
- 6) усний виклад реферату.

1. Вибір теми

Студент самостійно обирає тему реферату з запропонованого переліку. Студент може в обсязі навчальної програми дисципліни сам запропонувати тему реферату, узгодивши її з викладачем. При виборі теми студенту слід керуватися своїми інтересами до певної проблеми, можливостями підбору літератури та інше.

2. Підбір і вивчення спеціальної літератури та нормативно-правових актів

Роботу над рефератом потрібно починати з вивчення стосовно обраної теми відповідного розділу підручника, навчального посібника, конспекту лекції. Після того як загальне уявлення про обрану тему склалося, студенту слід приділити серйозну увагу підбору і вивченню нормативно-правових актів та літератури.

3. Складання плану реферату

Після ознайомлення з літературою та нормативно-правовими актами студент складає план реферату, в якому конкретизує питання обраної теми та який включає в себе:

- вступ;
- основну частину (виклад змісту теми);
- висновки;
- список використаної літератури.

Вступ є обов'язковою частиною реферату, в якому, стисло обґрунтовується актуальність, наукова і практична значимість обраної теми, вказується на її місце у структурі курсу «Сімейне право України», формулюються мета та завдання дослідження.

Основна частина реферату складається з розділів та підрозділів, в яких мають бути послідовно розглянуті всі питання теми. При цьому, слід мати на увазі, що кількість розділів та підрозділів не регламентується, але недоцільно їх робити невеликими за обсягом. Якщо матеріал важко розбити на декілька частин через його тісну змістовну і логічну послідовність, розділ можна не розбивати на підрозділи.

При визначенні назв розділів і підрозділів необхідно знати, що назва розділу не може повторювати назву теми роботи, а назва підрозділу повторювати назву розділу.

Заключна частина реферату має містити висновки, в яких, формулюються результати дослідження, оцінки проаналізованого матеріалу, пропозиції чи рекомендації з досліджуваної проблематики.

Вступ і висновки реферату разом не повинні перевищувати одну чверть його обсягу.

4. Викладання змісту теми

Після підбору і вивчення літератури, визначення плану реферату слід приступити до узагальнення та систематизації зібраного матеріалу. Виклад матеріалу повинен бути чітким, логічним та послідовним. Викладати матеріал у рефераті рекомендується у безособовій формі висловлювання (наприклад, «вважаємо», «думаємо», «рахуємо» та інше). Необхідно вживати терміни, властиві даній науці, уникати незрозумілих понять та складних граматичних оборотів. Допускається змінювати терміни, окремі слова і словосполучення прийнятими текстовими скороченнями, значення яких зрозуміле з контексту реферату. При використанні цитат з літературних та наукових джерел слід пам'ятати, що вони необхідні для підтвердження думки автора реферату, або ж для висловлювання своєї думки на противагу іншій. Занадто зловживати ними не слід.

Студенту доцільно звернути увагу на такі характерні недоліки, які трапляються при написанні реферату і які можуть привести до незадовільної оцінки:

- механічне, дослівне переписування використаної літератури;
- поверховий, не аргументований виклад основних теоретичних положень;
- невідповідність між змістом роботи та її планом;
- абстрактний виклад теми, відсутність посилань на Конституцію та чинне законодавство України;
- недбалість і неграмотність викладу.

Отже, основними вимогами до написання реферату є вміння виділяти головні теоретичні питання і роз'яснювати їх на конкретному матеріалі, логічно та послідовно розкривати зміст теми, використовуючи при цьому сучасну юридичну літературу.

5. Оформлення реферату

Студент повинен пам'ятати, що через оформлення реферату, його зовнішній вигляд, викладач формує першу думку про зміст матеріалу. Тому кожному студенту необхідно опанувати техніку й етику оформлення наукової праці та дотримуватись стандартних вимог, які висуваються щодо рефератів.

Починається робота з титульного листа, який оформлюється згідно зі зразком (додаток 1).

Після титульного листа, на другій сторінці реферату подається план роботи (додаток 2).

Кожна структурна частина роботи повинна починатися з нової сторінки та мати заголовок, який відповідає плану реферату. Заголовки слід розташовувати посередині рядка і друкувати великими літерами без крапок в кінці, не підкреслюючи. Якщо заголовок складається з двох і більше речень, тоді їх розділяють крапкою. Перенесення слів у заголовку не допускається.

Відстань між заголовком і подальшим чи попереднім текстом має бути не менше ніж три інтервали, якщо реферат виконаний рукописним або машинописним способом, та не менше ніж два інтервали, якщо робота виконана за допомогою комп'ютера.

Розділи слід нумерувати арабськими цифрами без крапок в кінці. Підрозділи повинні мати порядкову нумерацію у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номеру розділу і порядкового номеру підрозділу, відокремлених крапкою (наприклад – 1.1, 1.2).

Усі сторінки, починаючи з третьої, послідовно нумеруються з проставлянням арабських цифр за загальним правилом у нижньому правому куті, без крапки в кінці. Слід мати на увазі, що першою сторінкою реферату є титульний лист, па якому нумерація сторінки не ставиться, але враховується при нумерації наступних сторінок.

Реферат пишеться чітким, розбірливим почерком, або друкується на одному боці аркуша білого паперу формату А4 (розмір 210x297 мм) через два міжстрокових інтервали для друкарської машинки і півтора – для комп'ютера, з обов'язковим додержанням при цьому такої ширини полів: зверху і знизу – 20 мм, зліва – 25-30 мм, справа – 10 мм. На одній сторінці повинно бути не більше 32–40 рядків.

Загальний обсяг реферату не перевищує 25 сторінок (1,5 інтервал, 14 шрифт Times New Roman).

Робота повинна бути зброшурована і підшита. На останній сторінці ставиться число, місяць та рік виконання роботи, а також підпис виконавця.

Оформлення списку використаної літератури є важливою складовою написання реферату. В список включаються тільки ті джерела, які використовувались при написанні реферату або на які зроблено посилання у самій роботі. **Список літератури в загальний обсяг реферату не включається, але нумерація сторінок продовжується.**

Список використаних джерел слід вказувати в кінці роботи **в порядку появи відповідних посилань.**

Можливий також інший варіант формування списку літератури. Під час оформленні списку використаної літератури його слід умовно розділити на дві частини: нормативно-правові акти і спеціальна література (нумерація, при цьому залишається наскрізною).

Нормативно-правові акти розміщуються за їх юридичною силою (Конституція, закони, підзаконні нормативні акти – укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України і т. ін.). Нормативно-правові акти однакової юридичної сили розміщуються у хронологічному порядку.

Наприклад:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // *Голос України*. 1996. 13 липня.

2. Декларація про державний суверенітет України: (16 липня 1990 р.). К.: 1991. 8 с.

3. Постанова Верховної Ради УРСР «Про оголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 р. // *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1991. № 38. Ст. 502.

4. Кримінальний Кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон від 5 квітня 2005 р. Редакція від 16.09.2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.

5. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 7 жовтня 2010 р. № 2591-VI // *Урядовий кур'єр* від 15.10.2010. № 192.

До спеціальної літератури відносяться монографії, підручники, навчальні посібники, наукові статті та ін. Дані джерела розміщуються в алфавітному порядку назв або прізвищ перших авторів. Спочатку вказують прізвище автора, його ініціали. Потім – назву праці, місто видання, видавництво, рік видання, кількість сторінок. Наприклад:

1. Авер'янов В. Актуальні завдання реформування адміністративного права. *Право України*. 1998. № 8. С. 27–32.

2. Колодій А. М. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / Колодій А. М., Олійник А. Ю ; за ред. Кондратьєва Я. Ю. К.: Юрінком Інтер, 2003. 464 с.

3. Теорія держави і права: підручник / С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров, В.С. Ковальський; за ред. С.Л. Лисенкова. К.: Юрінком Інтер, 2005. 448 с.

При оформленні списку літератури слід дотримуватися вимог розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Зразок оформлення списку використаних джерел та бібліографічного опису документів відображено у **додатку 3**.

Важливе значення має правильне оформлення посилань на джерела та матеріали, які студент використовує при написанні реферату. Рекомендується наступний варіант оформлення посилань. Нумерація усіх посилань з визначенням номера джерела даного посилання у списку використаної

літератури. У такому разі посилання оформлюється у квадратних дужках із зазначенням сторінки. Наприклад:

Цитата в тексті: «В сімейному праві загальноприйнято, що...» [11, с. 145].

6. Усний виклад реферату

Після написання реферату студент повинен його зміст доповісти на семінарському занятті. Студент протягом десяти хвилин має викласти основні положення розділів та підрозділів свого дослідження, обґрунтувати наукову і практичну значимість обраної теми, сформулювати пропозиції чи рекомендації. Після виступу, при необхідності, відповісти на запитання викладача та інших учасників семінару.

За результатами обговорення написаного і докладеного реферату студенту виставляється відповідна кількість балів, які враховуються при виставленні підсумкової оцінки з навчальної дисципліни.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Методи навчання: лекції та семінарські заняття з використанням методів активного навчання (“мозкових атак”, дискусій, рольових ігор, інших стратегій кооперативного навчання); консультації; самостійна робота в бібліотеках та комп’ютерних мережах.

Самостійна робота студентів включає опрацювання наукової та методичної літератури та нормативно-правових джерел вдома та у бібліотеках, пошук інформації в мережі Інтернет.

Важливим елементом підготовки *до семінарських занять* є самостійна робота з науковою літературою та нормативно-правовою базою. Списки рекомендованої літератури орієнтують студента на ознайомлення з найновішими досягненнями у розвитку правових досліджень, найбільш актуальними і дискусійними проблемами курсу. Виступи студентів на семінарах мають бути віддзеркаленням насамперед їх власної точки зору та висновків щодо проблемних питань, винесених на обговорення.

Робота в комп’ютерних мережах. Робота з програмами пакету Microsoft Office (Word, Exel, Paint, Power Point тощо) та у мережі Інтернет, що забезпечується засобами навчально-методичного кабінету історико-юридичного факультету, покликана надати студентові додаткову інформацію при підготовці до лекцій та семінарських занять, написанні реферату, підготовці плану-конспекту, в реалізації навчального проекту.

ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ МОДУЛЬНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Розподіл балів, які отримують студенти

Підсумкова (загальна) оцінка з курсу є сумою рейтингових оцінок (балів), одержаних за окремі оцінювані форми навчальної діяльності, обрані студентом:

- робота на практичних – 8 занять по 6 балів максимум ($8 \cdot 6 = 48$);
- навчальний проект – 0-8 балів;
- контроль за розділами (тести / бліц-опитування / модульна к. р.) – 0-14 балів;
- екзамен – 0-30 балів.

Результати виконаних навчальних завдань студенти можуть надсилати викладачеві в електронній формі до навчальної платформи УНІКОМ (або на електронну пошту horodetska.ia@gmail.com).

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ОРІЄНТОВНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Предмет сімейного права.
2. Метод сімейного права.
3. Основні засади (принципи) сімейного права.
4. Сімейне законодавство.
5. Поняття та види сімейних правовідносин.
6. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин.
7. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків.
8. Захист сімейних прав та інтересів.
9. Строки у сімейному праві.
10. Поняття шлюбу, умови і порядок його укладення.
11. Підстави і порядок розірвання шлюбу.
12. Визнання шлюбу недійсним.
13. Правові наслідки недійсності шлюбу.
14. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя.
15. Майнові права та обов'язки подружжя.
16. Шлюбний договір.
17. Загальні підстави виникнення прав і обов'язків батьків і дітей.
18. Визначення походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою.
19. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою.
20. Оспорювання батьківства, материнства.
21. Особисті немайнові правовідносини батьків та дітей.
22. Позбавлення батьківських прав.
23. Майнові правовідносини батьків та дітей.
24. Обов'язок матері, батька утримувати дитину та його виконання.
25. Особисті немайнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів.
26. Майнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів.
27. Поняття та сутність усиновлення.
28. Умови усиновлення та порядок його здійснення.
29. Поняття опіки та піклування над дітьми.
30. Встановлення опіки та піклування над дітьми.
31. Права та обов'язки опікунів та піклувальників.
32. Припинення опіки та піклування над дітьми.
33. Поняття патронату над дітьми.
34. Підстави виникнення та припинення патронату над дітьми.
35. Договір про патронат.
36. Припинення патронату над дітьми.
37. Конституція України в системі джерел сімейного законодавства.
38. Сімейний кодекс України — основне джерело сімейного законодавства України.
39. Закони та інші нормативно-правові акти в системі сімейного законодавства.

40. Цивільний кодекс України в системі сімейного законодавства.
41. Договір як джерело сімейно-правових норм.
42. Звичай як джерело сімейно-правових норм.
43. Міжнародні договори України в системі сімейного законодавства.
44. Правовий режим спільного майна подружжя.
45. Поділ спільного майна подружжя.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Робоча навчальна програма з курсу «Сімейне право України».
2. Плани, конспекти лекцій.
3. Опорні плани-конспекти лекцій (для студентів).
4. Плани семінарських занять з курсу «Сімейне право України».
5. Комплекс завдань для поточного контролю (тести, питання для самостійної роботи).
6. Нормативно-правові акти з курсу «Сімейне право України» в електронному вигляді.

ЛІТЕРАТУРА З ДИСЦИПЛІНИ

Нормативні акти:

<http://zakon1.rada.gov.ua/>

Рекомендована література:

І. Основна:

1. Дякович М. М. Сімейне право України: навчальний посібник. Харків : ЕКУС, 2022. 416 с.
2. Менджул М. В. Порівняльне сімейне право : навчальний посібник. Ужгород : «РІК-У», 2021. 296 с.
3. Дзера О. В., Боднар Т. В. Сімейне право України: підручник. Суми : Юрінком Інтер, 2020. 520 с.
4. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 552 с.
5. Борисова В. І., Жилінкова І. В. Сімейне право : підручник. Київ : Право, 2022. 320 с.
6. Сімейне право України: підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.
7. Цивільне Право України: навч. посіб. У 2 Т. / Ю.Ф. Іванов, О.В. Куриліна, М.В. Іванова. 2-ге вид. доповн. і переробл. Т. 1. Київ: Алерта, 2019. 342 с. URL: <https://jurkniga.ua/wa-data/public/shop/products/92/20/12092/attachments/%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%20.%20%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%83%20%20%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%85.%20%D0%92%D0%B8.pdf>
8. Цивільне право України: навч. посіб. у 2 т. / Ю.Ф. Іванов, О.В. Куриліна, М.В. Іванова. 2-ге вид. доповн. і переробл. Т. 2. К.: Алерта, 2019. 346 с. URL: https://dakor.kiev.ua/wpcontent/uploads/ivanov_civilne_pravo_tom_2_zmist.pdf
9. Цивільне право: загальна частина. Практикум: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020. 232 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/4967/1/%D0%A6%D0%9F%20%28%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%A3%D0%9C%29.pdf>
10. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Том 1. URL: <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%80-%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%83-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D1%82%D0%BE%D0%BC-1-%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2-2011%D1%80>
11. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Том 2. URL: <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE->

<http://www.info-library.com.ua/books-book-166.html>

12. Цивільне право України: Загальна частина / За ред. професорів І.А. Бірюкова і О.Ю. Заїки. К.: Алерта, 2014. 510 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-166.html>
13. Відшкодування моральної та матеріальної шкоди: Навчальний посібник / За ред. М. К. Галянтича. К.: Юрінком Інтер, 2011. 624 с.
14. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / За ред. О. В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2010. 896 с.
15. Дякович М. М. Сімейне право України : навч. посіб. // Львів. нац. ун-т. Київ: Правова єдність, 2012. 551 с.
16. Заїка Ю. О. Спадкове право України : навч. посіб. К.: Істина, 2006. 216 с.
17. Заїка Ю. О., Рябоконь Є. О. Спадкове право : навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2009. 352 с.
18. Ромовська З. Українське цивільне право. Академічний курс. К.: Атіка, 2010. 560 с.
19. Ромовська З. В. Українське сімейне право: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2009. 500 с.
20. Харитонов Є. О. Добровільне представництво у цивільному праві України: навч. посіб. К.: Істина, 2007. 216 с.
21. Цивільне та сімейне право України: Підручник / За ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. К.: Правова єдність, 2009. 968 с.

II. Додаткова література:

1. Дякович М. М. Правова природа заповіту подружжя за законодавством України // *Legal Nature of the Will of Spouses under the Legislation of Ukraine* // [Journal of Advanced Research in Law and Economics](#); Craiova Vol. 9, Iss. 5(35), (Fall 2018). P. 1637-1642. (Scopus)
2. Дякович М. М. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання за сімейним законодавством України. *Часопис Київського університету права*. 2019. №1. С.125-131
3. Кравчик М. Б. Процеси становлення інституту сім'ї як правової категорії. *Науковий журнал Право і суспільство Дніпровського гуманітарного університету*. 2ч. 2. 2018. С.64-68.
4. Кравчик М. Б. Особливості визнання шлюбу недійсним. *Науковий збірник Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції»*. Серія : «Юридичні науки». Випуск 4, 2018. С.49-53.
5. Кравчик М. Б. Особливості патронату в законодавстві України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2020. № 5. Том 31. С. 25-31.

6. Tur O., Kravchyk M., Polonka I., Levytska O., Pshoniak M. Theoretical problems of the legal nature of the loan agreement and its correlation with the credit agreement/ *Estudios de Economia Aplicada*. Spain, 39(6). 2021. DOI: 10.25115/eea.v39i6.5329. P.1-13.(Scopus)

Нормативні акти

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30 – Ст.141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-41. – Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
5. Житловий кодекс Української РСР від 30 червня 1983 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1983. – додаток до № 28. – Ст. 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>
6. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 18.03.2004, 2004 р., № 40-41, 42, Ст. 492.
7. Земельний кодекс України від 25.10.2001 року № 2768-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 3-4, ст. 27.
8. Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. - 1993.- № 39. - Ст. 383. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
9. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 205. – 7 листопада. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівняних до нотаріально посвідчених” від 15 червня 1994 р. № 419 // Нотаріальне оформлення цивільно-правових документів. – К., 1999.
11. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України / Затверджено Наказом Мініюсту України від 22 лютого 2012. № 296 // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 "Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди" від 27.03.1992 р. // Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах. - К.: Скіф, 2005. -304 с. -С. 71 -90.

Інформаційні ресурси

1. Верховна Рада України : офіційний веб-сайт: Законодавство України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/index/>
2. Верховна Рада України : офіційний веб-сайт : Законотворча діяльність Верховної Ради України: Законопроекти: Пошук за реквізитами. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc2.
3. Президент України: офіційне інтернет-представництво: Офіційні документи. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/>.
4. Урядовий портал : єдиний веб-портал виконавчої влади України: Нормативно-правова база: База документів: Пошук документів за реквізитами. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/npd/search>.
5. Офіційний вісник України : Єдине повне офіційне періодичне видання нормативно-правових актів України. URL: <http://ovu.com.ua/>.
6. Мега-НаУ: професійна юридична система: НаУ-Online: Нормативно-правові документи. URL: <http://zakon.nau.ua/>.
7. Ліга:Закон : правовий портал : он-лайн сервіси: Законодавство URL: <http://www.ligazakon.ua/>
8. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: www.reyestr.court.gov.ua

Бібліотечно-бібліографічні ресурси

1. Бібліотека Інституту Поглиблених Правничих Студій. Велика Британія. URL: <http://ials.sas.ac.uk/library/eservice/elibrary.htm>
2. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. URL: <http://www.library.univ.kiev.ua>
3. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». URL: <http://www.library.ukma.edu.ua>
4. Національна академія внутрішніх справ. URL: <http://www.naiou.kiev.ua>
5. Національна бібліотека Білорусі. URL: <http://www.nlb.by/portal/page/portal/index?lang=ru>
6. Національна бібліотека Німеччини. URL: http://www.dnb.de/DE/Home/home_node.html
7. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>
8. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. URL: <http://www.nplu.org>
9. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua>
10. Центр політико-правових реформ. URL: <http://pravo.org.ua>
11. Юридична бібліотека Школи права Єльського університету. URL: <http://library.law.yale.edu>

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ

1. Предмет сімейного права це:

- а) сукупність засобів, прийомів, способів, за допомогою яких здійснюється юридичний вплив на вольову поведінку учасників сімейних відносин;
- б) сукупність норм, які регулюють особисті немайнові права та ті, що впливають з них, майнові відносини людей, які виникають на ґрунті шлюбу та сім'ї;
- в) основні засади, керівні ідеї, відповідно до яких здійснюється сімейно-правове регулювання суспільних відносин.

2. Спеціальними ознаками, тобто притаманними тільки сімейним відносинам є:

- а) своєрідність юридичних фактів, які породжують сімейні правовідносини;
- б) тривалість існування;
- в) спеціальний суб'єктний склад;
- г) індивідуалізація учасників і неможливість передачі прав та обов'язків іншим особам; особисто-довірчий характер відносин;
- д) рівність учасників правовідносин;

3. За своєю природою сімейні відносини поділяються на:

- а) абсолютні і відносні;
- б) особисті і майнові;
- в) правоутворюючі і правозмінюючі.

4. Свояцтво це:

- а) кровний зв'язок між людьми, із наявністю якого пов'язані виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків;
- б) відносини між одним із подружжя і кровними родичами іншого з подружжя або між родичами обох з подружжя, що виникають не зі спорідненості, а зі шлюбу;
- в) підстава виникнення комплексу особистих і майнових прав батьків і дітей, баби, діда, братів, сестер та інших родичів.

5. Способами захисту сімейних прав та інтересів є:

- а) встановлення правовідношення;
- б) примусове виконання добровільно не виконаного обов'язку;
- в) припинення правовідношення, а також його анулювання;
- г) припинення дій, які порушують сімейні права;
- д) відновлення правовідношення, яке існувало до порушення права;
- е) відшкодування матеріальної та моральної шкоди, якщо це передбачено СК або договором.

6. Об'єктами права спільної сумісної власності подружжя можуть бути:

- а) будь-які речі, за винятком тих, що виключені з цивільного обороту;
- б) заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, отримані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську (кредитну) установу;
- в) премії, нагороди, які вона, він отримали за особисті заслуги;

г) частка у спільному майні, придбаному за кошти, що належали одному з подружжя;

д) речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя.

7. Не можуть бути усиновлювачами особи, які:

а) обмежені у дієздатності;

б) визнані недієздатними;

в) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;

г) були усиновлювачами іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним з їхньої вини;

д) перебувають на обліку або на лікуванні в психоневрологічному чи наркологічному диспансері;

е) зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;

є) не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу).

8. До нормативних актів як джерел сімейного права належать:

а) Сімейний кодекс України;

б) Укази Президента України;

в) Постанови Верховної Ради України;

г) Закони України;

д) Цивільний кодекс України;

е) Постанови Кабінету Міністрів України.

9. Залежно від підстав виникнення строки у сімейному праві поділяються на:

а) імперативні;

б) диспозитивні;

в) законні;

г) абсолютно визначені;

д) відносно визначені;

е) договірні.

10. Позовна давність не застосовується до вимог:

а) про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, якщо вимога заявлена після розірвання шлюбу, протягом трьох років від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності;

б) про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, якщо шлюб між ними не розірвано;

в) про визнання батьківства особою, яка вважає себе батьком дитини, народженої жінкою, яка в момент зачаття або народження дитини перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, протягом одного року, починаючи від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про своє батьківство;

г) про виключення запису про особу як батька дитини з актового запису про народження дитини, якщо оспорювання батьківства відбулося після смерті особи, яка записана батьком дитини.

11. Право на отримання аліментів чинне законодавство надає:

- а) неповнолітнім і непрацездатним братам та сестрам;
- б) неповнолітнім онукам;
- в) непрацездатним діду, бабі, прабабі, прадіду;
- г) непрацездатним мачусі, вітчиму;
- д) неповнолітнім пасинкам, падчеркам;
- е) непрацездатним фактичним вихователям;
- є) неповнолітнім вихованцям.

12. За можливістю бути зміненими за згодою сторін строки у сімейному праві бувають:

- а) законні;
- б) абсолютно визначені;
- в) імперативні;
- г) відносно визначені;
- д) договірні;
- е) диспозитивні.

13. Шлюбом за Сімейним кодексом України є:

- а) посвідчений відповідним релігійним органом факт вінчання чоловіка та жінки;
- б) проживання двох осіб однієї статі разом;
- в) сімейний союз чоловіка і жінки;
- г) сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в державному органі реєстрації актів цивільного стану;
- д) сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в державному органі реєстрації актів громадського стану.

14. Недійсним є шлюб:

- а) між особами різної національності;
- б) між особами різної раси;
- в) між особами різних громадянств;
- г) між особами, які є родичами по прямій лінії споріднення;
- д) між особами різного віросповідання.

15. Шлюб визнається неукладеним у випадку:

- а) недосягнення сторонами шлюбного віку;
- б) недосягнення сторонами згоди про певні питання розподілу майна;
- в) реєстрації за відсутності нареченого чи нареченої;
- г) реєстрації в неналежному місці;
- д) реєстрації під впливом насильства.

16. Правовий статус дитини має особа до досягнення нею:

- а) 14 років;
- б) 16 років;
- в) 18 років;
- г) 21 року;
- д) 24 років.

17. Форма шлюбного договору:

- а) усна;
- б) письмова;
- в) письмова з нотаріальним посвідченням;
- г) письмова з державною реєстрацією;
- д) на вибір сторін.

18. Шлюб припиняється внаслідок:

- а) смерті одного з членів подружжя;
- б) оголошення померлим одного з членів подружжя;
- в) його розірвання;
- г) усі перелічені вище варіанти;
- д) варіанти, перелічені в пунктах а) і б).

19. Заява про реєстрацію шлюбу втрачає силу (якщо реєстрація у встановлений день не відбулася) після спливу:

- а) одного місяця;
- б) двох місяців;
- в) трьох місяців;
- г) чотирьох місяців;
- д) п'яти місяців.

20. До якого віку батьки повинні утримувати дитину (за загальним правилом)?

- а) До 14 років;
- б) до 16 років;
- в) до 18 років;
- г) до 21 року.
- д) до 23 років;

21. Якщо батьки дитини проживають окремо, дитина самостійно визначає своє місце проживання у одного з батьків, якщо вона досягла:

- а) 10 років;
- б) 14 років;
- в) 15 років;
- г) 16 років;
- д) 18 років.

22. Яке майно належить до спільної сумісної власності подружжя?

- а) Набуте подружжям за час шлюбу;
- б) майно, набуте дружиною, чоловіком до шлюбу;
- в) речі індивідуального користування;
- г) речі індивідуального користування, які належать до коштовностей.

23. З якого моменту шлюб вважається недійсним?

- а) З набранням законної сили рішенням суду про розлучення;
- б) з часу укладення шлюбу;
- в) з часу подання заяви про розірвання шлюбу;
- г) з моменту прийняття судом рішення про розірвання шлюбу.

24. Який шлюбний вік встановлений законодавством України?

- а) 17 років для жінок і 18 років для чоловіків;

- б) 18 років для жінок і 18 років для чоловіків;
- в) 21 рік для жінок та чоловіків;
- г) 18 років для жінок і 17 для чоловіків;
- д) не встановлений.

25. В якому органі необхідно укласти шлюб?

- а) У суді;
- б) в органах реєстрації актів цивільного стану;
- в) у церкві;
- г) у третейському суді;
- д) у нотаріуса.

26. За життя подружжя шлюб може бути припинений шляхом розірвання:

- а) за заявою одного з подружжя;
- б) за заявою обох з подружжя;
- в) за заявою батьків подружжя;
- г) за бажанням третіх осіб;
- д) усе перераховане у пунктах а), б).

27. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для:

- а) виникнення у них прав та обов'язків подружжя;
- б) створення сім'ї та шлюбних стосунків;
- в) укладення шлюбного договору;
- г) створення сім'ї та подружжя.

28. Чи може бути підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя релігійний обряд шлюбу?

- а) Так, якщо відновлений орган реєстрації актів цивільного стану дав згоду;
- б) ні;
- в) так, якщо є згода державних органів або обряд відбувся до створення державних органів реєстрації актів цивільного стану;
- г) коли релігійний обряд відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану.

29. Одношлюбність в сімейних стосунках означає:

- а) жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі;
- б) жінка та чоловік мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу;
- в) жінка та чоловік шлюб укладають лише один раз;
- г) усе перераховане в пунктах а), б).

30. Розірвання шлюбу в судовому порядку здійснюється:

- а) за заявою подружжя, яке має дітей, коли буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечить інтересам одного з них або інтересам їхніх дітей;
- б) за заявою подружжя, яке має дітей (до заяви має бути доданий письмовий договір про те, з ким житимуть діти і як у їхньому утриманні та вихованні братиме участь інший із подружжя, що живе окремо);

в) за позовом одного із подружжя, коли буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечить інтересам одного з них або інтересам їхніх дітей;

г) усе перераховане в пунктах б), в).

31. Право вимагати аліменти мають особи:

а) непрацездатні чоловік або дружина, чоловік або дружина, чії доходи є нижчими за прожитковий мінімум, дружина під час вагітності та протягом трьох років після народження дитини (якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку — до досягнення дитиною шести років), чоловік, з яким проживає дитина, до досягнення нею трьох років (якщо дитина має вади фізичного чи психічного розвитку — до досягнення нею шести років), чоловік або дружина, з ким проживає дитина-інвалід;

б) працездатні чоловік або дружина, чоловік або дружина, чії доходи є нижчими за прожитковий мінімум, дружина під час вагітності та протягом трьох років після народження дитини (якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку — до досягнення дитиною шести років), чоловік, з яким не проживає дитина, до досягнення нею трьох років (якщо дитина має вади фізичного чи психічного розвитку — до досягнення нею шести років), чоловік або дружина, з ким проживає дитина-інвалід;

в) непрацездатні чоловік або дружина, дружина під час вагітності і після народження дитини (якщо дитина має вади фізичного або і психічного розвитку — до досягнення дитиною шести років), чоловік, з яким не проживає дитина, до досягнення нею трьох років (якщо дитина має вади фізичного чи психічного розвитку — до досягнення нею шести років), чоловік або дружина, з ким проживає дитина-інвалід;

г) чоловік або дружина, чоловік або дружина, чії доходи є нижчими за прожитковий мінімум, дружина під час вагітності та протягом трьох років після народження дитини (якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку — до досягнення дитиною шести років), чоловік або дружина, з ким проживає дитина-інвалід.

32. До підстав позбавлення батьківських прав не належить така обставина:

а) якщо буде встановлено, що мати, батько не приділяли достатньо уваги вихованню дитини, протягом двох місяців не виявляли батьківської турботи щодо дитини;

б) батьки не забрали дитину з пологового будинку чи іншого закладу охорони без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли батьківської турботи щодо дитини;

в) батьки вдаються до експлуатації дитини, примушують її до жебракування і бродяжництва, батьки ухиляються від своїх обов'язків з виховання дитини;

г) батьки жорстоко поведуться з дитиною, є хронічними алкоголіками чи наркоманами, засуджені за вчинення умисного злочину проти дитини.

33. Сімейний кодекс не регулює сімейні відносини між:

а) усиновлювачами та усиновленими;

- б) вітчимою та падчеркою, пасинком;
- в) двоюрідними братами та сестрами;
- г) немає правильної відповіді.

34. За загальним правилом до вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність:

- а) не застосовується;
- б) застосовується в 1 рік;
- в) застосовується в 3 роки;
- г) застосовується в 5 років.

35. Право на шлюб може бути надано особі, яка досягла:

- а) шлюбного віку;
- б) 14 років;
- в) 16 років;
- г) 18 років.

36. Шлюб, зареєстрований у відсутності нареченої/нареченого:

- а) є недійсним;
- б) визнається недійсним за рішенням суду;
- в) може бути визнаний недійсним за рішенням суду;
- г) вважається неукладеним;

37. За наявності відповідних підстав шлюб є недійсним:

- а) від дня подання заяви про реєстрацію шлюбу;
- б) від дня його державної реєстрації;
- в) від дня пред'явлення особою позову про визнання шлюбу недійсним;
- г) від дня набрання чинності рішенням суду про визнання шлюбу недійсним.

38. Речі для професійних занять, придбані за час шлюбу для одного з подружжя:

- а) є його особистою приватною власністю;
- б) можуть бути визнані судом його особистою приватною власністю;
- в) є спільною сумісною власністю подружжя;
- г) немає правильної відповіді.

39. У разі розірвання шлюбу право спільної сумісної власності подружжя:

- а) припиняється;
- б) не припиняється;
- в) трансформується у право спільної часткової власності;
- г) немає правильної відповіді.

40. Однією із підстав припинення шлюбу є:

- а) укладення повторного шлюбу;
- б) засудження одного з подружжя за вчинення злочину до позбавлення волі;
- в) оголошення одного із подружжя померлим;
- г) визнання одного з подружжя недієздатним.

41. Права та обов'язки матері, батька та дитини ґрунтуються на:

- а) шлюбі;

- б) спільному проживанні жінки та чоловіка однією сім'єю;
- в) походженні дитини, засвідченому в державному органі РАЦС;
- г) усиновленні.

42. Чоловік не вважається батьком дитини:

- а) за відсутності зареєстрованого шлюбу з її матір'ю;
- б) народженої після реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою;
- в) народженої протягом недійсного шлюбу;
- г) зачатої за згодою подружжя в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.

43. Заява подружжя (колишнього подружжя) про невизнання чоловіка батьком дитини може бути задоволена за умови:

- а) визнання батьківства іншої особи за рішенням суду;
- б) подання іншою особою та матір'ю дитини заяви про визнання батьківства;
- в) реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою;
- г) влаштування дитини до прийомної сім'ї.

44. Встановлення факту батьківства можливе в разі:

- а) оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини;
- б) спору про батьківство між чоловіком матері дитини та особою, яка вважає себе батьком дитини;
- в) смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини;
- г) немає правильної відповіді.

45. Підставами позбавлення батьківських прав є:

- а) влаштування дитини до закладу охорони здоров'я, навчального або іншого закладу;
- б) надання батьками згоди на усиновлення дитини;
- в) жорстоке поводження з дитиною;
- г) безвісна відсутність батьків.

46. При вирішенні спору між батьками та малолітніми, неповнолітніми дітьми, які спільно проживають, щодо належності їм майна за загальним правилом вважається, що воно є:

- а) спільною сумісною власністю батьків і дітей;
- б) спільною частковою власністю батьків і дітей;
- в) власністю дітей;
- г) власністю батьків.

47. Аліменти на дитину присуджуються:

- а) від дня народження дитини;
- б) від дня подання позову про стягнення аліментів;
- в) від дня набрання чинності рішенням суду про стягнення аліментів;
- г) немає правильної відповіді.

48. За прострочення сплати аліментів розмір неустойки становить:

- а) 1 %;
- б) 0,5%

в) подвійну облікову ставку НБУ, що діяла на час виникнення заборгованості

г) неустойка за прострочення сплати аліментів не передбачена

49. Право на аліменти на дитину припиняється у разі:

а) недієздатності батьків

б) позбавлення їх батьківських прав

в) реєстрації дитиною шлюбу

г) немає правильної відповіді

50. Законом встановлено пряму заборону бути усиновлювачами:

а) особам, що мають судимість

б) непрацездатним особам

в) особам, обмеженим у дієздатності

г) особам, які залишили свою дитину у пологовому будинку

51. Відповідно до Європейської конвенції про усиновлення дітей, усиновлення вважається дійсним, якщо воно вчинено:

а) судом

б) адміністративним органом

в) судом або адміністративним органом

г) за договором

52. Сторонами договору про патронат є:

а) дитина, її батьки та орган опіки та піклування

б) дитина та патронатний вихователь

в) патронатний вихователь та орган опіки та піклування

г) немає правильної відповіді

53. Шлюб, зареєстрований у відсутності нареченої/нареченого:

а) є недійсним

б) визнається недійсним за рішенням суду

в) може бути визнаний недійсним за рішенням суду

г) вважається неукладеним

54. За наявності відповідних підстав шлюб є недійсним:

а) від дня подання заяви про реєстрацію шлюбу

б) від дня його державної реєстрації

в) від дня пред'явлення особою позову про визнання шлюбу недійсним

г) від дня набрання чинності рішенням суду про визнання шлюбу

недійсним

55. Речі для професійних занять, придбані за час шлюбу для одного з подружжя:

а) є його особистою приватною власністю

б) можуть бути визнані судом його особистою приватною власністю

в) є спільною сумісною власністю подружжя

г) немає правильної відповіді

56. У разі розірвання шлюбу право спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу:

а) припиняється

б) не припиняється

- в) трансформується у право спільної часткової власності
- г) немає правильної відповіді

57. Однією із підстав припинення шлюбу є:

- а) укладення повторного шлюбу
- б) засудження одного з подружжя за вчинення злочину до позбавлення волі
- в) оголошення одного із подружжя померлим
- г) визнання одного з подружжя недієздатним

58. Чоловік не вважається батьком дитини:

- а) за відсутності зареєстрованого шлюбу з її матір'ю
- б) народженої після реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою
- в) народженої протягом недійсного шлюбу
- г) зачатої за згодою подружжя в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій

59. Заява подружжя (колишнього подружжя) про невизнання чоловіка батьком дитини може бути задоволена за умови:

- а) визнання батьківства іншою особою за рішенням суду
- б) подання іншою особою та матір'ю дитини заяви про визнання батьківства
- в) реєстрації повторного шлюбу її матері з іншою особою
- г) влаштування дитини до прийомної сім'ї

60. Встановлення факту батьківства можливе в разі:

- а) оспорювання батьківства особою, яка записана батьком дитини
- б) спору про батьківство між чоловіком матері дитини та особою, яка вважає себе батьком дитини
- в) смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини
- г) немає правильної відповіді

61. Підставами позбавлення батьківських прав є:

- а) влаштування дитини до закладу охорони здоров'я, навчального або іншого закладу
- б) надання батьками згоди на усиновлення дитини
- в) жорстоке поводження з дитиною
- г) безвісна відсутність батьків

62. При вирішенні спору між батьками та малолітніми, неповнолітніми дітьми, які спільно проживають, щодо належності їм майна за загальним правилом вважається, що воно є:

- а) спільною сумісною власністю батьків і дітей
- б) спільною частковою власністю батьків і дітей
- в) власністю дітей
- г) власністю батьків

63. Аліменти на дитину присуджуються:

- а) від дня народження дитини
- б) від дня подання позову про стягнення аліментів
- в) від дня набрання чинності рішенням суду про стягнення аліментів

г) немає правильної відповіді

64. Право на аліменти на дитину припиняється у разі:

- а) недієздатності батьків
- б) позбавлення їх батьківських прав
- в) реєстрації дитиною шлюбу
- г) немає правильної відповіді

65. Законом встановлено пряму заборону бути усиновлювачами:

- а) особам, що мають судимість
- б) непрацездатним особам
- в) особам, обмеженим у дієздатності
- г) особам, які залишили свою дитину у пологовому будинку

66. Відповідно до Європейської конвенції про усиновлення дітей різниця у віці між усиновлювачем і дитиною має бажано становити:

- а) 15 років
- б) 16 років
- в) 18 років
- г) 20 років

67. Сторонами договору про патронат є:

- а) дитина, її батьки та орган опіки та піклування
- б) дитина та патронатний вихователь
- в) патронатний вихователь та орган опіки та піклування
- г) немає правильної відповіді

68. Згідно з Сімейним кодексом України шлюб – це:

- а) це союз двох осіб, які проживають спільно однією сім'єю
- б) це сімейний союз двох осіб, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану
- в) це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану
- г) це союз жінки та чоловіка, які проживають спільно однією сім'єю

69. Позитивними умовами укладення шлюбу є:

- а) дозвіл батьків
- б) перебування хоча б однієї зі сторін в іншому зареєстрованому шлюбі
- в) дозвіл органів опіки та піклування
- г) добровільність шлюбу

70. Шлюб визнається неукладеним у випадку:

- а) реєстрації шлюбу за відсутності нареченого або нареченої
- б) недосягнення сторонами шлюбного віку
- в) реєстрації шлюбу між неповнорідними братом і сестрою
- г) реєстрації шлюбу з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі

71. Шлюб є недійсним з:

- а) моменту набрання законної сили рішенням суду, про визнання його недійсним
- б) дня його державної реєстрації
- в) дня подання позовної заяви про визнання його недійсним до суду

г) моменту зазначеного в рішенні суду

72. Шлюб розривається органом реєстрації актів цивільного стану:

а) у разі визнання одного з подружжя обмежено дієздатним

б) у разі, якщо один з подружжя засуджений за злочин до позбавлення волі на строк більше 3 років

в) у разі подання заяви подружжям, яке не має дітей

г) шлюб завжди розривається тільки органами реєстрації актів цивільного стану

73. До особистих немайнових прав подружжя відносяться:

а) право на свободу та особисту недоторканість

б) право на повагу до своєї кар'єри

в) право чоловіка та дружини на особистий час

г) право подружжя на дозвілля

74. Якою є власність батьків та дітей на майно:

а) спільною сумісною

б) батьки і діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна

в) батьки і діти можуть бути самостійними власниками майна, якщо вони проживають окремо; якщо вони проживають разом, майно належить їм на праві спільної сумісної власності

г) спільною частковою

75. Мінімальний розмір аліментів на дитину:

а) залежить від кількості дітей: на одну дитину - четверть, на двох дітей - третина, на трьох і більше дітей - половина заробітку (доходу) батьків

б) не встановлено законом, він визначається щоразу судом з урахуванням обставин справи

в) складає 30 відсотків заробітної плати того з батьків, який сплачує аліменти

г) не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

А

Аліменти – грошове утримання, яке надається спроможними працездатними особами іншим особам (наприклад, непрацездатним) у порядку і випадках, передбачених законом, у зв'язку з існуючими між ними сімейними (родинними) відносинами.

Аліментні зобов'язання батьків і дітей – обов'язки батьків по наданню утримання дітям та повнолітнім непрацездатним дочці, сину, та обов'язки повнолітніх дочки сина по наданню утримання непрацездатним батькам, які потребують матеріальної допомоги.

Аліментні зобов'язання подружжя – обов'язки дружини, чоловіка щодо надання утримання іншому з подружжя у випадках його непрацездатності та нужденності або з інших підстав, передбачених законом.

Акти громадянського стану – події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків (народження, походження, громадянство, розірвання шлюбу, усиновлення, зміна імені, інвалідність, смерть тощо).

Акцепт – відповідь – згода, якій була адресована оферта (пропозиція) щодо укладення договору.

Акцептант – особа, яка проставляє акцепт.

Б

Батьківство – факт походження дитини від певного чоловіка (батька).

Батьківські права та обов'язки – особисті й майнові права та обов'язки, що їх закон надає батькам (батькові й матері) для забезпечення належного виховання і матеріального утримання дітей, а також захисту їхніх прав та інтересів.

Боржник – суб'єкт (пасивна сторона) зобов'язання, на яку покладається обов'язок.

В

Визнання батьківства за рішенням суду – передбачений законом порядок визначення походження дитини в судовому порядку за заявою матері, опікуна, піклувальника дитини, особи, яка утримує та виховує дитину, самої дитини, яка досягла повноліття, або особи, яка вважає себе батьком дитини; підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до Цивільного процесуального кодексу України.

Визнання батьківства за рішенням суду – передбачений законом порядок визначення походження дитини в судовому порядку за заявою матері, опікуна, піклувальника дитини, особи, яка утримує та виховує дитину, самої дитини, яка досягла повноліття, або особи, яка вважає себе батьком дитини; підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що засвідчують

походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до Цивільного процесуального кодексу України.

Визнання шлюбу недійсним – юридичний акт, що здійснюється в судовому порядку та анулює правові наслідки офіційно зареєстрованого шлюбу у зв'язку з порушенням умов чи принципів шлюбу під час його реєстрації.

Встановлення походження дитини – передбачений законом порядок визначення осіб матері (жінки) та батька (чоловіка), від яких походить дитина та у яких виникають на підставі цього факту юридичні права і обов'язки матері та батька цієї дитини.

Встановлення факту батьківства за рішенням суду – визначення походження дитини в судовому порядку в разі смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини.

Визнання права власності – власник майна має право подавати позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

Виморочна спадщина – майно, яке залишилося після смерті громадянина і щодо якого відсутні спадкоємці за заповітом і спадкоємці за законом.

Вина (як умова цивільно-правової відповідальності) – психічне ставлення (умисел або необережність) особи до своєї протиправної дії (чи бездіяльності) та її результату.

Випадкові умови договору – умови, які, як правило, не передбачаються цим видом договору, але можуть бути встановлені за погодженням сторін, або які за погодженням сторін встановлюються у відступ від диспозитивної норми.

Випадок (казус) – одна з підстав звільнення боржника від відповідальності, певний психічний стан особи, що характеризується відсутністю її вини при заподіянні нею шкоди.

Відкриття спадщини – настання певних обставин (смерть фізичної особи, оголошення особи такою, що померла), за яких у відповідних осіб виникає право спадкоємства.

Відмова від права власності – особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності.

Відмова від правочину – особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлено законом. Якщо такою відмовою від правочину порушено право іншої особи, це право підлягає захисту.

Відшкодування майнової шкоди фізичній особі, яка потерпіла від злочину, – вид недоговірною зобов'язання, в силу якого майнова шкода, завдана майну фізичної особи внаслідок злочину, відшкодовується державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо така особа є неплатоспроможною.

Відшкодування моральної шкоди – моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності вини такої особи. Незалежно від вини моральна шкода відшкодовується у випадках, визначених Цивільним кодексом України.

Відшкодування шкоди – недоговірне зобов'язання, в силу якого майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.

Віндикаційний позов – позов власника про витребування свого майна з чужого незаконного володіння.

Віндикація – витребування власником свого майна з чужого незаконного володіння.

Волевиявлення – зовнішній вираз волі особи при здійсненні правочину.

Володільницький захист – захист володіння від самоуправства, насильства чи свавілля будь-яких третіх осіб, у тому числі проти власника (його ще називають посесорний захист). Проте цей захист має тимчасовий і нестійкий характер. Він спрощений, полегшений, але недостатній. Володільницький захист спростовується петиторним позовом про право власності. "Володіння" як окремих цивільно-правовий інститут — самостійний правовий інститут, незалежний від права власності. Володінням визнається фактична наявність речі у майні фізичної чи юридичної особи, яку вона вважає своєю. Для виникнення володіння необхідне поєднання двох елементів — фактична наявність речі у майні конкретної особи і щоб ця особа вважала цю річ своєю.

Встановлення сервітуту в заповіті – спадкодавець має право встановити у заповіті сервітут щодо земельної ділянки, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для здійснення потреб інших осіб.

Вчинення дій у майнових інтересах іншої особи без її доручення – недоговірне зобов'язання, в силу якого особа, що вчинила дії в майнових інтересах іншої особи без її доручення, має право вимагати від цієї особи відшкодування фактично зроблених витрат, якщо вони були виправдані обставинами, за яких було вчинено дії.

Д

Дарування – договір, за яким одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати у майбутньому іншій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність.

Двостороння реституція – наслідок недійсності правочину, який зобов'язує кожну зі сторін повернути другій стороні все одержане за правочином, а у разі неможливості повернути одержане в натурі — відшкодувати його вартість у грошах, якщо інші наслідки недійсності не передбачено законом.

Джерела сімейного права – офіційні форми вираження сімейно-правових норм, які у сукупності складають сімейне право; офіційні форми

вираження правових норм, які регулюють особисті немайнові та такі, що випливають з них, майнові відносини, які виникають на основі шлюбу та сім'ї.

Діти – особи, які не досягли повноліття, особи віком до 18 років; особи, які походять від інших осіб – батька та матері, є їх родичами першого ступеня, наступним поколінням; у Сімейному кодексі термін «діти» застосовується лише щодо тих родичів першого ступеня, які не досягли повноліття; до повнолітніх застосовується термін «повнолітні дочка, син».

Діти, що позбавлені батьківського піклування – діти, покинуті батьками, батьки яких невідомі або відмовились від них, обидва або єдиний з батьків яких померли, оголошені померлими, визнані безвісно відсутніми чи недієздатними, позбавлені батьківських прав, засуджені до позбавлення волі, перебувають під вартою на час слідства, або тривала хвороба яких перешкоджає їм виконувати батьківські обов'язки.

Дитячий будинок сімейного типу – це окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менше ніж п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Договір про патронат – угода, за якою орган опіки та піклування передає дитину, яка є сиротою або з інших причин позбавлена батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату.

Договірний режим майна подружжя – режим майна чоловіка та дружини, що визначений договором між ними (шлюбним договором).

Джерело підвищеної небезпеки – будь-яка діяльність, здійснення якої створює підвищену ймовірність заподіяння шкоди через неможливість повного контролю за нею з боку людини, а також діяльність з використання, транспортування, зберігання предметів, речовин та інших об'єктів виробничого, господарського та іншого призначення, які мають небезпечні властивості.

Дієздатність фізичної особи (цивільна дієздатність) – здатність особи своїми діями набувати цивільних прав і створювати для себе цивільні обов'язки. Виникає у повному обсязі з настанням повноліття, тобто після досягнення вісімнадцятирічного віку, а у випадках, передбачених законодавством, до досягнення вісімнадцятирічного віку.

Добросовісний набувач майна – набувач, який не знав і не повинен був знати про незаконність свого володіння.

Добросовісність – при здійсненні цивільних права у межах, наданих договором або актами цивільного законодавства, особа зобов'язана виявляти добросовісність, зокрема утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. Наприклад, представник може діяти на підставі закону, а також договору. Незалежно від того, що є підставою представництва, представник завжди повинен діяти в інтересах особи, яку він представляє, оскільки реалізує не своє право, а право цієї особи.

Довіреність – письмове уповноваження, яке видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами (генеральна, спеціальна, разова).

Довірче управління майном – договір, за яким одна сторона (установник управління) передає іншій стороні (довірчому управителеві) на певний строк майно у довірче управління, а інша сторона зобов'язується за винагороду здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або особи, зазначеної ним (вигодонабувача).

Довічне утримання – договір, за яким одна сторона (фізична особа) передає у власність іншій стороні (фізичній чи юридичній особі) будинок або його частину, квартиру, інше нерухоме або таке, що має значну цінність, рухоме майно, замість чого набувач майна зобов'язується надати відчужувачеві або зазначеній ним особі довічне грошове або матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду, медичного обслуговування, санаторно-курортного лікування та іншої необхідної допомоги.

Договір – правочин двох чи більше осіб, спрямований на виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Договір доручення – договір, за яким одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені й за рахунок іншої особи (довірителя) певні юридичні дії.

Договірна відповідальність – відповідальність, передбачена сторонами договору за невиконання чи неналежне виконання його умов.

3

Заборгованість по аліментах – грошовий борг, який виникає у платника аліментів з моменту виникнення аліментного зобов'язання (набуття законної сили рішенням суду про стягнення аліментів) до моменту проведення розрахунків у разі, якщо він не виконує своїх обов'язків.

Законний режим майна подружжя – правовий режим майна, яке належить чоловікові та дружині, що визначений у законі (Сімейному кодексі України) та діє остільки, оскільки не змінений договором між ними.

Заручини – юридичний факт, що уособлюється в поданні заяви про реєстрацію шлюбу, який не створює юридичного обов'язку укласти шлюб, однак покладає на особу, яка відмовилася від шлюбу, обов'язок відшкодувати другій стороні затрати, що були понесені останньою у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля.

Заперечувані правочини – відносно дійсні правочини, укладені з дефектами суб'єктивного складу волі, які у разі їх заперечення у суді можуть бути визнані недійсними.

Заповідальний відказ (легат) – покладення спадкодавцем (заповідачем) на спадкоємців обов'язку з виконання певних дій на користь третьої особи, названої в заповіті.

Заповіт – односторонній правочин (розпорядження заповідача) щодо вирішення долі належного йому майна на випадок смерті заповідача, зроблене з дотриманням вимог встановлених законом.

Заповіт подружжя – спільний заповіт, який має право скласти подружжя щодо майна, що належить йому на праві спільної сумісної власності.

Заповіт секретний – заповіт, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом.

Застава – спосіб забезпечення зобов'язання, сутність якого полягає в тому, що на випадок невиконання боржником зобов'язання, кредиторі надається визначене майно — предмет застави — для задоволення вимог кредитора.

Застосування погрози при здійсненні правочину – вплив на волю учасника правочину загрозою заподіяти йому майнову або немайнову шкоду.

Збитки – грошовий вираз майнової шкоди.

Зведені брати і сестри – діти, які входять в одну сім'ю, але не мають спільних батьків, вони не є кровними родичами.

Зобов'язання – окремих вид цивільних правовідносин, у силу якого одна сторона (боржник) зобов'язується вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію, як от: передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо, або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання обов'язку.

І

Інформаційний банк даних про дітей, що підлягають усиновленню – систематизовані відомості щодо дітей, які перебувають на обліку як такі, що можуть бути усиновлені, які формуються органами опіки та піклування (первісні, регіональні банки даних) та Центром з усиновлення дітей (централізований, республіканський банк даних).

Істотні умови договору – умови, які визначені як обов'язкові в законі чи ті, на погодженні яких наполягає одна зі сторін; умови договору, без яких договір вважається не дійсним.

К

Конфіскація – примусове безоплатне вилучення державою майна в особи як санкція за правопорушення.

Кредитор – активна сторона зобов'язання (суб'єкт), наділена правом вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Кровноспоріднена сім'я – історична форма сім'ї, коли споріднена група (орда, селище) поділена на різні шари поколінь, в межах яких і будувалися шлюбні стосунки; між членами різних поколінь вони заборонені, але дозволені в одному поколінні, незважаючи на кровну спорідненість: всі брати і сестри, рідні, неповнорідні, бокового споріднення живуть однією великою сім'єю і вважаються чоловіками і жінками одне одного.

Купівля-продаж – договір, за яким продавець зобов'язується передати майно (товар) у власність покупцеві, а покупець зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму.

М

Майнові права та обов'язки подружжя – права та обов'язки подружжя, що мають економічний зміст і виникають з приводу укладення угод між ними,

спільного сумісного чи спільного часткового майна, особистої приватної власності кожного з них, надання утримання одне одному.

Майнові правовідносини батьків та дітей – правовідносини батьків та дітей, які мають економічний (майновий, вартісний) характер та полягають у правах та обов'язках, пов'язаних з наданням утримання батьками дітям та повнолітнім дочці, сину, а повнолітніми дочкою сином – батькам, а також з управлінням батьками майном неповнолітніх дітей, користуванням та розпорядженням спільним майном тощо.

Майнова шкода – шкода, яка може бути виражена у грошах.

Майнові відносини – відносини між суб'єктами з приводу майна.

Малолітні діти - діти, які не досягли 14 років.

Метод сімейного права – сукупність методів і засобів, за допомогою яких сімейне право впливає на суспільні відносини.

Місце виконання обов'язку в зобов'язальних правовідносинах – місце, де боржник повинен вчинити відповідні дії, а кредитор зобов'язаний прийняти запропоноване йому боржником належне виконання.

Місце відкриття спадщини – останнє постійне місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме, — місцезнаходження майна або його основної частини.

Моногамна сім'я – вищий ступінь розвитку парної сім'ї, членами стійкого подружнього союзу є виключно один чоловік та одна жінка; така сім'я виникає як економічна і соціальна ланка, характеризується формальними ознаками і захищається правопорядком.

Н

Негаторний позов – позов власника про усунення перешкод, що заважають здійсненню його права користуватися і розпоряджатися належним йому майном (річчю).

Недійсний шлюб – шлюб, який не породжує тих юридичних наслідків, які повинні виникати в результаті реєстрації шлюбу.

Недійсність шлюбу – анулювання юридичних наслідків, які типово зумовлюються укладенням шлюбу дійсного; сімейно-правова санкція за порушення передбачених законом умов укладення і принципів шлюбу; форма відмови держави від визнання укладеного шлюбу як юридично значущого акта, виражена в рішенні суду, винесеному в порядку цивільного судочинства у зв'язку з порушенням встановлених законом умов укладення шлюбу, що є за своєю суттю заходом захисту.

Недобросовісний набувач – набувач майна, який знав чи повинен був знати про неправомірність свого вступу у володіння тим чи іншим майном.

Недоговорна відповідальність – відповідальність особи, яка настає у разі порушення нею обов'язку, встановленого законом або підзаконним актом.

Нікчемний правочин – нечинний правочин, недійсність якого визначена безпосередньо у правовій нормі, незалежно від подання позову і рішення суду.

О

Обов'язкова частка в спадщині – визначена законом частка спадкового майна (не менше двох третин частки, яка б належала кожному спадкоємцеві

при спадкоємстві за законом), яку успадковують неповнолітні або непрацездатні діти спадкоємця (в тому числі усиновлені), а також непрацездатні дружина, батьки (усиновителі) і утриманці незалежно від змісту заповіту.

Обман при здійсненні правочину – умисне повідомлення особи про факти, які не відповідають дійсності, або замовчування стороною обставин, які мають істотне значення для правочину, чи дії представника на шкоду інтересам особи, яку він представляє.

Опіка (над дітьми) – система врегульованих законодавством заходів щодо забезпечення прав малолітніх дітей (віком до 14 років), позбавлених батьківського піклування, які здійснюються в інтересах цих дітей повнолітніми дієздатними особами, що призначені судом або органами опіки та піклування.

Опікун – повнолітня дієздатна особа, яка призначається судом або органом опіки та піклування для здійснення прав та обов'язків малолітньої дитини та представництва її інтересів у суспільстві.

Особисті немайнові права чоловіка та дружини – такі, що передбачені та охороняються законом особисті права чоловіка та дружини, які не мають економічного змісту.

Оспорювання батьківства – передбачений законом порядок спростування в суді факту батьківства та припинення відповідних прав та обов'язків, що здійснюється за позовом чоловіка про виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини у разі доведення відсутності кровного споріднення між ним та дитиною.

Оспорювання материнства – порядок спростування в суді факту материнства та припинення відповідних прав та обов'язків, що здійснюється у передбачених законом випадках за заявою жінки, яка записана матір'ю дитини, або за позовом жінки, яка вважає себе матір'ю дитини, до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства.

Особисті немайнові відносини – відносини, що безпосередньо не пов'язані з майновими і виникають з приводу невіддільних від конкретної особи немайнових благ, в яких здійснюється індивідуалізація особистості.

Оферент – особа, яка звертається до іншої особи (осіб) з пропозицією (проектом договору) укласти договір.

Оферта – адресована конкретному суб'єкту пропозиція укласти договір, що набуває вираження в направленні цьому суб'єктові проекту договору.

II

Патронат – правова форма влаштування дитини, яка позбавлена батьківської опіки, за якої вона передається на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення нею повноліття, на договірній основі за плату.

Патронатний вихователь – повнолітня працездатна особа, яка прийняла дитину у сім'ю на виховання за плату на основі договору про патронат, укладеного з органом опіки та піклування.

Піклувальник – повнолітня дієздатна особа, яка призначається судом або органом опіки та піклування для здійснення прав та обов'язків

неповнолітньої дитини та представництва у разі потреби її інтересів у суспільстві.

Піклування (над дітьми) – система врегульованих законодавством заходів щодо забезпечення прав неповнолітніх дітей (віком з 14 до 18 років), позбавлених батьківського піклування, які здійснюються в інтересах цих дітей повнолітніми дієздатними особами, що призначені судом або органами опіки та піклування.

Повнорідні брати та сестри – походять від спільного батька і матері; **неповнорідні** – мають або спільного батька або матір.

Позбавлення батьківських прав – санкція, яка застосовується судом у передбачених законом випадках до батьків, які не виконують батьківських обов'язків або зловживають батьківськими правами, внаслідок якої втрачається правовий зв'язок між батьком (матір'ю) та дитиною.

Поновлення батьківських прав – порядок відновлення правового зв'язку між тим з батьків, який позбавлений батьківських прав, та дитиною, що здійснюється за наявності передбачених законом підстав у судовому порядку виключно в інтересах дитини.

Поновлення шлюбу – відновлення судом шлюбних правовідносин за заявою жінки та чоловіка, шлюб між якими було розірвано, за умови, що жоден із них не перебував після цього у повторному шлюбі; на підставі рішення суду орган РАЦС видає нове Свідоцтво про шлюб, у якому день реєстрації шлюбу, за вибором подружжя, може бути визначений днем першої його реєстрації або днем набрання чинності рішенням суду про поновлення шлюбу.

Право особистої приватної власності дружини, чоловіка – забезпечене законом право (можливість) дружини, чоловіка на свій розсуд володіти, користуватися та розпоряджатися майном, що придбане кожним з них до шлюбу або під час шлюбу за визначеними у законі підставами, яке не належить до спільного майна подружжя.

Право на батьківство – таке що охороняється законом право чоловіка стати батьком та виховувати дітей у сім'ї.

Право на ім'я у шлюбі – право чоловіка та дружини йменуватися у шлюбі своїм іменем чи безперешкодно змінити його у встановленому законом порядку.

Право на материнство – таке, що охороняється законом право дружини на створення їй у сім'ї умов для збереження її здоров'я та народження здорової дитини та для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків.

Право на особисту свободу – таке що охороняється законом право чоловіка та дружини на вибір місця свого проживання, на вжиття заходів, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, щодо підтримання чи припинення шлюбних відносин.

Право на прізвище у шлюбі – право дружини, чоловіка зберегти у шлюбі своє прізвище чи змінити його у спрощеному порядку, обравши спільне прізвище для обох, чи шляхом приєднання прізвища одне до одного.

Предмет сімейного права – особисті немайнові та такі, що впливають з них майнові відносини людей, що виникають на основі шлюбу та сім'ї та регулюються нормами сімейного права.

Принцип матеріальної підтримки членів сім'ї, які потребують матеріальної допомоги – батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття; повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків; подружжя повинно матеріально підтримувати одне одного на випадок потреби, а в разі відмови в такій підтримці той з подружжя, що потребує матеріальної допомоги, має право одержувати утримання від іншого з подружжя в примусовому порядку, якщо останній спроможний його надати.

Принцип неприпустимості свавільного втручання будь-кого у сімейні справи та повага до сімейного життя – правом сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства.

Принцип одношлюбності (моногамії) – будь-яка особа може одночасно перебувати тільки в одному офіційно зареєстрованому шлюбі.

Принцип повної рівності чоловіка і жінки в особистих і майнових правах і обов'язки у шлюбі та сім'ї – чоловік та дружина мають однакові права та однакові обов'язки у шлюбі, однакове право брати участь у вирішенні питань життя сім'ї, рівні права щодо дітей.

Принцип пріоритету сімейного виховання дітей – сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення, тому перевага завжди повинна надаватися сімейним формам виховання дітей.

Принцип свободи розірвання шлюбу – ніхто не вправі примусити особу перебувати у шлюбі проти її волі; якщо продовження подружнього життя стало неможливим подружжя вправі розірвати шлюб у встановленому порядку.

Принцип свободи шлюбу і добровільності укладення шлюбу – укладення шлюбу і вибір дружини або чоловіка здійснюється довільно, за власним бажанням; держава захищає право на вільний вибір дружини або чоловіка.

Принципи сімейного права – основні засади, керівні ідеї, відповідно до яких здійснюється правове регулювання сімейних суспільних відносин.

Припинення шлюбу – припинення правовідносин подружжя, що засновані на офіційно зареєстрованому шлюбі; припинення прав та обов'язків дружини та чоловіка, які існують у шлюбі.

Підпризначення спадкоємця – призначення заповідачем додаткового спадкоємця на той випадок, коли основний спадкоємець, вказаний у заповіті, помре раніше заповідача або відмовиться від спадщини.

Позовна давність – строк для захисту особою свого порушеного права за позовом.

Помилка при здійсненні правочину – відсутність у договірної сторони правильного розуміння того чи іншого явища суспільного життя або природи.

Попередній договір – договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Право власності – врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном.

Право володіння у суб'єктивному розумінні – закріплена у відповідних нормах права можливість фактичного фізичного або господарського володіння річчю.

Право користування у суб'єктивному розумінні – закріплена нормами права можливість вилучення корисних властивостей речі для задоволення потреб власника чи інших осіб.

Право розпорядження у суб'єктивному розумінні – закріплена у нормах права можливість визначити юридичну чи фактичну долю майна.

Право спільної власності – право двох або більше осіб (співвласників) на один об'єкт.

Правовий строк – період або момент у часі, з настанням або закінченням якого пов'язана певна дія або подія (бездіяльність), яка має юридичне значення.

Правоздатність фізичної особи (цивільна правоздатність) – здатність особи мати цивільні права і обов'язки. Виникає в момент народження особи і припиняється із настанням її смерті.

Представництво – відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований поза її місцезнаходженням, що здійснює представництво і захист інтересів юридичної особи (не є юридичною особою).

Представництво без повноважень – випадок, коли одна особа виступає від імені іншої особи без повноважень або без належних повноважень. Правочини, вчинені без повноважень або з перевищенням повноважень, створюють, змінюють чи припиняють цивільні права та обов'язки лише в тих випадках, коли їх схвалено довірителем.

Презумпція вини боржника – принцип цивільно-правової відповідальності, який означає, що особа, яка не виконала зобов'язання або виконала його неналежним чином, вважається винною у цьому, якщо не доведе протилежне.

Притримання – один із видів забезпечення виконання зобов'язань. Кредитор, який правомірно володіє річчю, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків має право притримати її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Прострочення – невиконання боржником (кредитором) обов'язку (дій) у встановлений строк.

Р

Реєстрація шлюбу – акт реєстрації громадянського стану, який здійснюється уповноваженими органами держави за заявою чоловіка та жінки, за наявності передбачених законом умов та посвідчує факт створення сім'ї і виникнення прав та обов'язків подружжя.

Режим окремого проживання подружжя – встановлений судом за заявою подружжя або позовом одного з них у разі неможливості чи небажання дружини і (або) чоловіка проживати спільно режим роздільного проживання, що зумовлює певні правові наслідки.

Родство – кровний зв'язок (кровна спорідненість) осіб, які походять один від одного або від спільного предка.

Розірвання шлюбу – передбачена законом процедура припинення шлюбу шляхом розлучення подружжя в органах РАЦС або в суді.

Реквізіція – примусове вилучення державою майна у власника в державних чи громадських інтересах з виплатою власникові вартості майна.

Речі (у цивільному праві) – усі предмети матеріального світу, які можуть задовольнити певні потреби людини і бути в її володінні. Залежно від особливостей правового режиму володіння речами їх поділяють на види: засоби виробництва і предмети споживання; вилучені з цивільного обігу, обмежені в обігу та не вилучені з цивільного обігу; рухомі і нерухомі; індивідуально визначені і родові; замінні і незамінні; споживчі і неспоживчі; подільні і неподільні; головні і приналежні; плоди і доходи; гроші і цінні папери.

С

Система сімейного права – впорядкована сукупність сімейно-правових норм та інститутів, розміщених у певній послідовності та пов'язаних між собою загальними принципами.

Сім'я – коло осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Сімейне право – сукупність правових норм, які регулюють особисті немайнові та такі, що впливають з них майнові відносини людей, що виникають на основі шлюбу та сім'ї.

Сімейні правовідносини – це врегульовані нормами сімейного права особисті немайнові та такі, що впливають з них майнові відносини людей, що виникають на основі шлюбу та сім'ї.

Спільне сумісне майно подружжя – майно, що придбане чоловіком та дружиною під час перебування у офіційно зареєстрованому шлюбі, яке належить кожному з них рівною мірою у повному обсязі, володіння, користування та розпорядження яким вони здійснюються за взаємною згодою.

Спір про батьківство – спірне правовідношення щодо визнання батьківства, що виникає між особою, котра вважає себе батьком дитини, народженої жінкою, яка в момент зачаття або народження дитини перебувала у шлюбі з іншим чоловіком, та цим чоловіком, якщо він записаний батьком дитини (оспорювання батьківства можливе у передбачених законом випадках і за позовами інших осіб, зокрема спадкоємців особи, яка записана батьком, а також матері дитини).

Сервітут – право обмеженого користування чужими речами (майном) певною мірою. Таке право може бути встановлене на користь власника сусідньої земельної ділянки (земельні сервітути) або на користь певної особи (особисті сервітути).

Спадкова трансмісія – перехід права на прийняття спадщини до спадкоємців особи, яка мала право на спадщину і не прийняла її у зв'язку зі смертю.

Спадкове майно (спадщина, спадкова маса) – сукупність прав та обов'язків спадкодавця, які переходять після його смерті до спадкоємців.

Спадкове право – сукупність цивільно-правових норм, які регулюють правовідносини, що виникають внаслідок переходу майна померлого до іншої особи чи до інших осіб.

Спадковий договір – договір, з яким одна сторона (відчужувач) передає на випадок своєї смерті іншій стороні (набувачеві) своє майно або його частку у власність, замість чого остання зобов'язується виконати її розпорядження.

Спадкодавець – особа, майно якої після її смерті переходить у спадщину до іншої особи чи до інших осіб.

Спадкоємець – особа, яка у випадку смерті того чи іншого громадянина набуває прав одержати його спадкове майно.

Спадкування – перехід майнових прав та обов'язків (і окремих немайнових прав) померлої особи до іншої особи (осіб).

Спільна сумісна власність – майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними.

Спільна часткова власність – майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, що об'єдналися для спільної діяльності, якщо інше не встановлено письмовою угодою між ними.

Способи забезпечення виконання зобов'язання – передбачені законом або договором спеціальні засоби (стимули), спрямовані на забезпечення виконання зобов'язання боржником (неустойка, застава, порука, завдаток, гарантія, притримання).

Способи набуття права власності – передбачені законом юридичні факти, що ведуть до виникнення права власності у набувача майна (розрізняють первісні і похідні юридичні факти виникнення права власності).

Строк виконання обов'язку – проміжок часу або момент, коли має бути вчинена дія, що становить об'єкт зобов'язання (є загальні та окремі строки).

Суб'єктивний юридичний обов'язок – покладений на зобов'язальну особу обов'язок забезпечення певного право-відношення. Виконання юридичного обов'язку є правовою гарантією здійснення суб'єктивного права.

Суперфіцій – довгострокове, відчужуване і таке, що успадковується, право використання чужої земельної ділянки для забудови. Суперфіцій може бути встановлено законом, договором або заповітом на визначений або невизначений строк.

Т

Типові договори – своєрідні нормативно-правові акти, затверджені у встановленому порядку компетентними органами (договори охорони квартир, охорони об'єктів, найму жилого приміщення тощо).

У

Удаваний правочин – вид недійсного правочину, який здійснено з метою приховати інший правочин.

Узус – речове право користування чужою річчю без отримання прибутків. Узуарій може лише користуватися чужою річчю, проте не має права на плоди від неї.

Узуфрукт – речове право певної особи користуватися і вилучати прибутки з чужої неспоживчої речі без зміни її субстанції.

Умови дійсності правочину – встановлені законом вимоги (про форму; про сторони; про зміст правочину; про відповідність (єдність) внутрішньої волі і волевиявлення сторін; спрямованість правочину на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним), дотримання яких надає правочину належну юридичну силу.

Умовні правочини — правочини, що здійснюються під умовою (відкладальною чи скасувальною).

Умови укладення шлюбу – передбачені законом обставини, наявність яких під час укладення шлюбу є обов’язковою для того, щоб він був дійсним; в Україні: досягнення шлюбного віку та взаємне згода осіб, які одружуються.

Умови усиновлення – передбачені законом вимоги щодо осіб усиновлювачів та інших обставин, які є обов’язковими для того, щоб усиновлення могло бути здійснене.

Усиновлений – неповнолітній хлопчик чи дівчинка, що прийняті у сім’ю на правах сина чи дочки у порядку, встановленому законом для усиновлення.

Усиновлення – прийняття особою дитини у свою сім’ю на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, що здійснюється у найвищих інтересах дитини для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

Усиновлювач – повнолітня дієздатна особа, яка усиновила дитину у порядку, встановленому законом.

Ф

Фактичний зміст правовідносин – реально здійснювані учасниками правовідносин дії, спрямовані на реалізацію своїх прав і обов’язків.

Фактичні дані – це інформація, відомості про акти, дії чи бездіяльність, за допомогою яких можна встановити обставини, що мають значення для правильного вирішення адміністративної справи.

Фіктивний шлюб – шлюб, зареєстрований без наміру створити сім’ю, у зв’язку з чим визнається судом недійсним.

Форма правочину – форма волевиявлення сторін при здійсненні правочину (усна; письмова — проста чи нотаріальна; шляхом конклюдентних дій; шляхом мовчання).

Функції держави – основні напрями діяльності держави, в яких дістають своє вираження її сутність та соціальне призначення.

Функції права – основні напрями впливу права на суспільні відносини.

Ц

Цивільно-правова відповідальність – невиконання майнові наслідки, встановлені законом або договором на випадок невиконання абсолютного обов’язку або невиконання чи неналежного виконання боржником свого зобов’язання.

Цивільно-правові відносини – майнові та особисті немайнові відносини і відносини у сфері підприємництва між майнове самостійними, юридичне рівними учасниками, що є носіями суб'єктивних цивільних прав і обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу.

Ч

Часткова (дольова) відповідальність – відповідальність кожної із зобов'язаних осіб у певній, належній кожній особі частці.

Ш

Шлюб – сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Шлюбний вік – встановлений законом вік, при досягненні якого дозволяється укладати шлюб; в Україні: для жінок – 18 років, для чоловіків – 18 років.

Шлюбний договір – нотаріально посвідчена угода, що укладається особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу або подружжям, в якій вони врегульовують майнові відносини, визначають свої взаємні майнові права та обов'язки як подружжя та як батьків.

Шкода (як умова цивільно-правової відповідальності) – зменшення або знищення будь-якого особистого чи майнового блага (моральна та майнова шкода).

Штраф – грошове стягнення, захід матеріального впливу, що застосовується у випадках і в порядку, встановлених законом або договором.

Ю

Юридична відповідальність – закріплений у законі обов'язок правопорушника зазнати з боку держави певних санкцій за скоєне ним правопорушення.

Юридичний акт – офіційний письмовий документ, який зумовлює певні правові наслідки, створює юридичний стан. Ю. а. поділяють на: нормативні акти, тобто такі, що містять норми права, які регулюють певну сферу суспільних відносин, та індивідуальні (ненормативні) акти, що визначають права та обов'язки тільки тих суб'єктів, яким вони адресовані.

Юридичний зміст правовідносин – зафіксовані в юридичних нормах, права та обов'язки учасників правовідносин.

Юридичні (спеціальні) гарантії – правові засоби (юридичні норми та інститути), покликані забезпечувати реальність прав та обов'язків особи.

Юридичні особи – організації, підприємства чи установи, що мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав та виконувати обов'язки, бути позивачами й відповідачами в суді, арбітражі.

Юридичні факти – конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують настання юридичних наслідків у вигляді виникнення, зміни чи припинення правових відносин.

Юрисдикція – передбачена законом компетенція відповідних державних органів давати правову оцінку фактам, вирішувати правові спори, застосовувати юридичні санкції до правопорушників.

Зразок оформлення титульного листа реферату

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

кафедра політології, права та філософії

Реферат

**з СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ на тему:
«Визначення походження дитини від батьків,
які перебувають у шлюбі між собою»**

Студента групи ПР-41
денної форми навчання
Сидоренка Дмитра Ігоровича

Науковий керівник:
д.ю.н., професор,
професор кафедри політології, права та філософії
Городецька І.А.

Ніжин – 2023

Зразок оформлення плану реферату

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Назва розділу.....	5
1.1. Назва підрозділу.....	5
1.2. Назва підрозділу	10
Розділ 2. Назва розділу.....	15
2.1. Назва підрозділу.....	15
2.2. Назва підрозділу	17
Висновки.....	20
Список використаної літератури.....	22
Додатки	27

**ОФОРМЛЕННЯ
СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ЗА ДСТУ 8302:2015
ТА ВІДПОВІДНО ДО НАКАЗУ МОН № 40 ВІД 12.01.2017 р.**

КНИГИ
Однотомні видання

Один автор

Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія. Харків: Право, 2005. 304 с.

Краснова М. В. Договори в екологічному праві України: навч. посіб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Алерта, 2012. 216 с.

Петрик О. І. Шлях до цінової стабільності: світовий досвід і перспективи для України: монографія / відп. ред. В. М. Геєць. Київ: УБС НБУ, 2008. 369 с.

Грошевий Ю. М. Вибрані праці / упоряд.: О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків: Право, 2011. 656 с.

Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / вступ. ст. Н. И. Панова; пер с итал. М. М. Исаев. Киев: Ин Юре, 2014. 240 с.

Кузніченко С. О. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»: наук.-практ. комент. / Одес. держ. ун-т внутр. справ. Харків: Право, 2015. 164 с.

Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України: із змінами та допов. на 12 берез. 2016 р. 12-те вид., допов. і перероб. Київ: Правова єдність, 2016. 810 с.

Johnson L. K. Bombs, bugs, drugs and thugs: intelligence and America's quest for security.

New York; London: New York University Press, 2000. 326 p.

Два автори

Васильєв С. В., Ніколенко Л. М. Доказування та докази у господарському процесі України: монографія. Харків: Еспада, 2004. 192 с.

Каткова Т. В., Каткова А. Г. Закінчення досудового слідства у кримінальних справах: практ. посіб. Харків: Право, 2011. 136 с.

Петришина М. О., Петришин О. А. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування: наук. доп. Харків: Право, 2016. 44 с.

Три автори

Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В. Окреме провадження: монографія / за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. 312 с.

Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

Чотири і більше авторів

Прилипко С. М., Ярошенко О. М., Мороз С. В., Малиновська К. А. Укладення трудового договору: теоретико-прикладне дослідження: монографія. Харків: Юрайт, 2013. 288 с.

Постклассическая онтология права: монографія / С. И. Максимов и др.; С.-Петербург. гос. ун-т; под. общ. ред. И. Л. Честнова. Санкт-Петербург: Алетейя, 2016. 688 с.

Hubbard R. G., Koehn M. F., Omstein S. I. et. al. The mutual fund industry: Competition and investor welfare. New York, NY: Columbia University Press, 2010. 256 p.

Без автора

Галузева економічна політика держави: проблеми правового забезпечення: колект. монографія / за наук. ред. Д. В. Задихайла. Харків: Юрайт, 2013. 520 с. (Серія «Наукові праці кафедри господарського права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Т. 1).

Правове виховання в сучасній Україні: монографія / за заг. ред.: В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2013. 440 с.

Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол.: В. Я. Тацій (голова) та ін. 2-е вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2012. 1128 с.

Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Дакор, 2016. 496 с.

Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 верес. 2016 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України. 2016. 432 с.

Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: Генеза, 2004. 736 с.

Багатотомні видання

Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків: Право, 2009. Т. 2: Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / за заг. ред. Ю. П. Битяка. 576 с.

Кримінальне право України. Загальна частина: підручник: у 2 т. / за ред.: В. В. Сташис, В. Я. Тацій. 4-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2010. Т. 1. 456 с.

Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України: у 4 т. / за ред. О. В. Стовби. Харків: Апостиль, 2015. Т. 2. 329 с.

Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. Т. 1: Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) [та ін.]. 848 с.

Енциклопедія історії України: у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Наук. думка, 2005. Т. 9. 944 с.

ІНШІ ВИДАННЯ

Дисертації

Головкін Б. М. Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 406 с.

Костенко В. О. Економіко-правове забезпечення використання та охорони земель: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 183 с.

Bryant B. D. A sequentially articulated experiment to compare two instructional software input infrastructures: Doctoral dissertation. Albany, NY, 1998.

Автореферати дисертацій

Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2010. 36 с.

Наконечний А. Б. Примусове відчуження земельних ділянок за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 24 с.

Препринти

Шиляев Б. А., Воеводин В. Н. Расчеты параметров радиационного повреждения материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков: ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт / НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ 2006-4).

Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль: Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС; 06-1).

Стандарти

ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).

ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ: Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.

ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ 3582-97; чинний від 2013-08-22].

Вид. офіц. Київ: Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).

Патенти

Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G 21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.

Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.

Архівні документи

Матеріали Ради Народних комісарів Української Народної Республіки. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1061. Оп. 1. Спр. 8–12. Копія; Ф. 1063. Оп. 3. Спр. 1–3.

Наукове товариство ім. Шевченка. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 78. Арк. 1–7.

Лист Голови Співки «Чорнобиль» Г. Ф. Лепіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Співки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64, 64 зв., 71.

Бібліографічні покажчики

Систематизований покажчик матеріалів з питань адміністративної реформи, опублікованих у Віснику Національної академії державного управління за 1997–2005 роки / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; уклад.: О. О. Бабінова, О. Г. Белінська. Київ: Вид-во НАДУ, 2006. 11 с.

Лисодед О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992–2002) / за ред. О. Г. Кальмана. Харків: Одиссей, 2003. 128 с.

Володимир Володимирович Сташис : (до 85-річчя від дня народж. та 60-річчя наук.-пед. і громад. діяльності) / Нац. акад. прав. наук України ; упоряд.: В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, Л. М. Демидова. Харків: Право, 2010. 108 с.

Каталоги

Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області: каталог-довідник / авт.-упоряд. М. Зобків та ін.; Упр. культури Львів. облдержадмін., Львів. іст. музей. Львів: Новий час, 2003. 160 с.

Горницкая И. П. Каталог растений для работ по фито дизайну / Донец. ботан. сад НАН Украины. Донецк: Лебедь, 2005. 228 с.

Історико-правова спадщина України: кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Романова, О. В. Земляніщина. Харків, 1996. 64 с.

ЧАСТИНА ВИДАННЯ

Розділ книги

Борисова В. И. Право частной собственности в системе социально-экономических прав и свобод граждан и пути его реализации. *Харьковская цивилистическая школа: право собственности*: монографія / под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2012. Разд. 3, гл. 1. С. 87–99.

Даньшин І. М. Злочини проти громадського порядку та моральності. *Кримінологія. Загальна та Особлива частини*: підручник / за ред. В. В. Голіни. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2009. Розд. 15. С. 138–145.

Хряпінський П. Кримінально-правові засоби заохочення у публічному праві України. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані*: монографія / за ред.: О. В. Козаченко, Є. Л. Стрельцов. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 87–109.

Тези, доповідь з матеріалів конференції, круглих столів

Данильян О. Г., Дьобань О. П. Досвід удосконалення органів державної влади в європейських країнах та можливості його використання в Україні. *Проблеми розбудови державності та народовладдя в Україні*: матеріали ХХІІ Харків. політолог. Читань (м. Харків, 21 трав. 2009 р.). Харків. 2009. С. 47–49.

Боднар Т. В. Договір про закупівлю: особливості укладання і забезпечення. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 7–9.

Стаття з довідкового видання

Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / за ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Юрид. думка, 2007. С. 550.

Bergmann P. G. Relativity. *The New Encyclopedia Britannica*. Chicago, IL: Encyclopedia Britannica, 1993. Vol. 26. P. 501–508.

Стаття з продовжуваного видання

Гетьман А. П., Лозо В. І. Державно-правові проблеми подолання екологічної кризи в епоху глобалізації. *Проблеми законності*. Харків. 2013. Вип. 123. С. 65–77.

Данильян О. Г., Петришин О. В. Проблема взаємовпливу правового виховання державотворчого процесу: українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків, 2010. № 2. С. 28–39.

Семенюк О. Г. Заходи безпеки в системі охорони державної таємниці. *Держава і право. Юридичні науки*. Київ, 2016. Вип. 72. С. 152–166.

Стаття з періодичного видання (журнал, газета)

Петришин О., Серьогіна С. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України*. 2009. № 10. С. 57–60.

Кулак Н. В. Актуальні питання правового статусу добровольчих формувань в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 84–88.

Тацій В. Я., Тютюгін В. І., Пономаренко Ю. А. Виклики сучасності і кримінальне право. *Голос України*. 2016. 29 січ. (№ 16). С. 6–7.

Benjamin A. C. The ethics of scholarship: A discussion of problems that arise in its application. *Journal of Higher Education*. 1960. Vol. 31, No. 9. P. 471-480.

Рецензії

Биков О. Нагальність оптимального міжнародно-правового врегулювання глобальних біоетичних проблем сучасності. *Віче*. 2016. № 1/2. С. 20–21. Рец. на кн.: Третьякова В. Г. Міжнародно-правове регулювання глобальних біоетичних проблем: монографія. Київ: Кондор, 2013. 407 с.

Драч О. О. [Рецензія]. *Український історичний журнал*, 2016. № 1. С. 217–219. Рец. на кн.: Темченко А. І. Традиційні мантичні практики: архаїка знакової системи. Черкаси: ІнтралігаТОР, 2015. 112 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні: монографія. Харків; м. Костянтинівка, Сектор «С» АТО: Юрайт, 2016. 116 с. URL: http://dSPACE.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/12015/1/Obolencev_2016_mon.pdf. (дата звернення: 15.02.2017).

Гетьман Є. А. Підзаконні нормативно-правові акти органів виконавчої влади України та іноземних держав: порівняльна характеристика. *Теорія і практика правознавства*: електрон. наук. фахове вид. 2016. Вип. 1 (9). URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/66302> (дата звернення: 17.06.2016).

Карнаух Б. П. Тлумачення договору: короткий нарис із наднаціональної і транснаціональної точок зору. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 39–51. doi: <http://dx.doi.org/10.21564/2414-990x.135.83852>.

Аналіз стану здійснення судочинства в 2015 році (за даними судової статистики). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D7F9F72E78DA88ECC2257F730036F282) (дата звернення: 17.03.2017).

Trammell A. Magic: The gathering in material and virtual space: An ethnographic approach toward understanding players who dislike online play. *Meaningful Play 2010*: October 21-23, 2010, East Lansing, MI. URL: http://meaningfulplay.msu.edu/proceedings2010/mp2010_paper_42.pdf (Last accessed: 17.03.2017).

ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ

Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.

Правова основа діяльності органів державної влади: зб. нормат. актів / упоряд. П. М. Любченко. Харків: ФІНН, 2010. 303 с.

Конституційний Суд України: рішення, висновки / відп. ред. А. С. Головін; уклад.: К. О. Пігнаста, О. І. Кравченко. Київ: Логос, 2011. Кн. 10. 431 с.

Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.1998 р. № 1099. *Офіційний вісник України*. 1998. № 28. Ст. 1062.

Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Голос України*. 2015. 10 черв. (№ 101). С. 4.

Національна доктрина розвитку освіти: затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347. *Освіта*. 2002. 24 квіт. (№ 14). С. 2–4.

Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у ред. наказу від 26.12.2012 р. № 1950/5). *Офіційний вісник України*. 2013. № 3. Ст. 91.

Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 12.03.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 17.03.2017).

Податковий кодекс України: проект Закону України. URL: http://minfin.gov./control/uk/publish/category/main?cat_id=71375.

Проект Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році: від 15.09.2016 р. № 5132. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60035 (дата звернення: 17.03.2017).

Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18> (дата звернення: 17.03.2017).

Ухвала апеляційного суду Полтавської області від 27 серпня 2014 р., судова справа № 551/818/14-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41131992#> (дата звернення: 17.03.2017).

ЗМІСТ

Опис навчальної дисципліни.....	3
Передмова	4
Зміст навчальної дисципліни	6
Структура навчальної дисципліни.....	8
Тематика та зміст семінарських занять.....	9
Самостійна робота студентів.....	18
Індивідуальна робота студентів	20
Методичні рекомендації щодо виконання індивідуальних науково-дослідних завдань.....	22
Методи навчання	26
Форми проведення модульного та підсумкового контролю.....	27
Орієнтовні питання до екзамену.....	28
Методичне забезпечення	29
Література з дисципліни	30
Тестові питання з дисципліни	34
Словник основних понять і термінів.....	46
Додатки.....	61

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

ГОРОДЕЦЬКА Ірина Альбінівна,
ГЕСЦЬ Ірина Віталіївна

СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – О. В. Борщ

Друкується за авторським редагуванням.

Підписано до друку 15.12.23 р.
Гарнітура Computer Modern
Замовлення № 884

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 3,4
Ум. друк. арк. 4,2

Папір офсетний
Електронне видання

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3-А
(04631) 7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.